

zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 1

1980

3 årg

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før o. 1660 omfatter accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegner accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævnes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendes synonymt med konsumtion (jf 'accisebod').

Medlemskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Kontingentet er 36 kr årligt for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer.

Biblioteksabonnement på ZISE koster 36 kr pr årgang og tegnes sammesteds.

ZISE udsendes 3 gang årligt med ca 40 sider pr hæfte.

ZISE Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

V E Parving (formand)
P Gersmann (næstformand)
Gunnar Jakobsen (sekretær)
Robert Svalgaard (kasserer)
Jan Kanstrup (redaktør)
Arne Hægstad
Palle Høgh

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE sendes til redaktøren, Jan Kanstrup, Søbredden 14, 4000 Roskilde.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrrevne, med ekstra linieafstand og en margin på ca 6 cm.

Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi. Mindre ændringer i teksten må påregnes, men væsentlige ændringer vil kun blive foretaget med forfatterens samtykke.

Forsideillustrationen viser en toldbodkusk ved Københavns toldbod, jf Knud Jensens artikel (Toldmuseet).

Rundt omkring på Københavns toldbod i mellemkrigsårene

AF KNUD JENSEN

Allerede i 8-10 års-alderen oprettede jeg et varmt forhold til toldvæsenet i København. Min far var efter en kortere tid ved Krydstoldvæsenet landet 1904 i København som toldrobsbetjent, og det gav mig chancen for at opleve den mærkelige verden, der udfoldede sig på et område som normalt var forbudt uvedkommende.

Når muligheden var til stede søgte jeg afsted til fars tjenestested for i ubemærket-hed officielt at læse mine lektier og følges med far hjem. Men det med læseriet var mere et påskud, for jeg syntes bedre om at bruge øjne og øren og opleve toldbodens mennesker og mange mysterier.

Et af den tids højdepunkter var, da jeg en af de sidste dage i juli 1914 havde gemt mig bag ruden i døren til toldbetjentens kontor i Kongeporten. Porten, som gav adgang til Nordre toldbodplads, var anbragt mellem to firkantede piller, der var så store, at de hver for sig gav kneben plads til et kontor for henholdsvis assistent og toldbetjent; ovenpå pillerne tronedes Merkur og Neptun i zink. Det gør de forresten den dag i dag.

Den pågældende julidag skulle der være fornemt besøg hos Kongen, og alt hvad der hørte til en stor modtagelse, militær, honoratiøres, ridende politi, var passeret gennem porten og stod parat ved anløbsbroen ved de to hvide træpavilloner med guld kroner på taget, hvor gæsten skulle stige i land. Men han kom ikke.

Det var den franske præsident Poincaré, der på rejse hjem fra et besøg hos den russiske Zar, skulle anløbe København for at hilse på den danske Konge. Man han sejlede for fuld damp videre, og det siges, at

hans krigsskib i Kattegat passerede den tyske kejsers lystyacht »Hohenzollern«, som med »der Kaiser« ombord hastede hjem fra ferie langs Norges kyster - 1. verdenskrig var i udbrud.

Den oplevelse var selvfølgelig noget ganske specielt, men forbavsede egentlig ikke en nysgerrig skoledreng, der var stærkt optaget af det daglige liv på toldboden. Det har forresten også optaget en lille jysk feriedreng, som med sin far kom forbi Kongeporten og så at der sad et levende menneske inde i kontoret. »Tror du, far, at han er født derinde?«.

Der var mange tjenestesteder, hvor der foregik spændende ting. Den anden port, der fra enden af Toldbodvej førte til Nordre toldbod, »Jernporten«, var åben døgnet rundt.

Her gik om dagen en stærk trafik, ikke mindst, når arbejderne skulle til og fra Refshaleøen med de store barkasser, der lagde til ved Toldbodbommen.

Porten var dengang bemannet med assistent og toldbetjent, vel nok fordi der ekspederedes skibsproviant fra proviantstationen, hvis lokaliteter optog den ene side af arkadebygningerne; på passagens anden side var et ret skummelt visitationslokale samt ophold for portvagten. Ovenpå lå »Ekstrakontoret«, hvor et antal toldbetjente opholdt sig parat til at rykke ud i alle døgnets timer når ordren lød fra Havnekontrollen.

Det var som regel ældre assistenter, der havde tjeneste i Jernporten, bl.a. »Pivejacob«, en lille ilter herre med en bizar

sprogbrug, som jeg nød i stilhed. »Tæve-jeppe«, »Den hvide flip«, og andre mærkelige navne minder mig om personer, jeg betragtede med stor nysgerrighed. De var ikke som folk er flest.

Nordre toldbod adskiltes dengang fra Søndre toldbod ved en port mellem »Firkanten« (Svensk Slæbesteds kontorbygning) og den nu nedrevne Frilagerbygning. I Firkanten residerede i nattetimerne portvagten ved den lukkede port ind til Søndre toldbod; pladsgodset blev sikret af bistre blodhunde, som om dagen var lukket inde i Frilagergården. Toldopsynet ved toldbodens skibe havde til huse her; senere indrettedes også ekstrakontoret samt nogle beskedne lokaler til foreningsbrug.

I de sidste afholdtes en tid bl a Begravelseskassens særprægede generalforsamlinger, som meget lidt fulgte de parlamentariske sædvaner. Derfor var de sjove - trods kassens dystre navn, og de var ofte anledning til et senere besøg på et af byens karnevaller - uden dog at belaste kassens likviditet. Onde tunger beretter, at traktementet efter generalforsamlingen var fastsat efter taksten for begravelseshjælpen for 3 mandlige medlemmer samt 1 enke.

Så vidt erindres var det her - altså i Firkanten - at Toldskolen startede i al beskedenhed. Eller gav logi for de første hold elever.

Søndre toldbod, som boblede af aktivitet, havde flere adgange: Nyport - Toldkammerporten - Postporten - Vestindisk port, samt en almindeligvis lukket port til Larsens Plads, der udgjorde en toldmæssig verden for sig. Portene var åbne fra kl 7 til kl 17 1/4 på hverdage, og bevogtedes af toldbetjente.

Nøgler til porten hentedes om morgenen og afleveredes om aftenen hos toldkontrollørerne i Toldbodens havnekontrol, der havde kontor mm i nogle hjørnelokaler i

havnevæsenet bygning på Nordre toldbod. Der vovede jeg mig selvfølgelig aldrig hen, når jeg fulgtes med far hjem. Det ville være at vise mangel på respekt at nærme sig de ærværdige embedsmænd, som ledede alt toldmæssigt i Københavns havneområder.

Ved siden af Nyports vagtbygning lå en beskeden beværtning i 2 afsnit. I det første kunne kuske og andre trængende få sig en hurtig kop kaffe hos den impulsive restauratør Bruhn. Til de mere krævende kunder var der et lokale bag toldvagten, med nogle få borde og stole. Her kunne fås enkle frokost- og middagsretter.

Hans gule ærter var 1. classes og når ånden kom over Th. Stauning, ringede den ærede statsminister fra Christiansborg til en madglad toldkasserer og bestilte gule ærter; snart efter var de bænket i det Bruhnske lokale. Hvad mange syntes var ganske hyggeligt og ingen tog anstød af.

Mest interessant var dog Karantænestationen og Toldbodbommen. Når jeg var hel-dig, kunne jeg engang imellem læse lektier på Karantænestationen. Den lå yderst på Nordre toldbod ud for Langeliniepavillonen og markerede sig set fra søsiden med et stort gult flag yderst på broen. Her lå en damppatruljebåd klar til at rykke ud.

Undertiden fik jeg lov til at sejle med, mod selvfølgelig at være nærmest usynlig. Men bådens fører og maskinpasser var begge flinke og forstående ligesom de øvrige toldbetjente. De var alle en del af min barndoms voksne venner.

Personalets opgave var at inkvirere ankerliggende galeaser og skonnerter inden disse gik op i den »gamle havn«. Båden sejlede op på siden, fortøjede og toldbetjente gik om bord, medens skipperen som regel kom ned i patruljebåden og skrev revers. Der lød snak på fremmede sprog - musik for øret, især når en svensker rullede sig ud. Det tyske havde efter mine skolekund-

Københavns toldbod, luftfoto 1929 (Toldmuseet).

skaber mærkelige gloser ind imellem, vel-sagens fordi det var plattysk.

Toldvæsenet i København havde endnu et dampfartøj »Falken«, som havde anlægs-plads i den nordlige del af Frihavnen. En gang årlig benyttede Kontrollørforeningen dette fartøj til skovtur til søs. Man sagde, at'avancementshungrende assistenter med spænding så hen til, om det gamle fartøj nu havde klaret turen eller var blevet der-ude!

Toldbommen, som ved en flydebro kun-ne afspærre havneindløbet, når folkene fra »Holmens faste stok« skulle sluses over, var ellers passagen til det indre havneområde med dets mange pladser og anlæbssteder. Her havde hold på 2-3 toldbetjente skiftevis deres job døgnet rundt. Større dampere skulle under forbifarten pr råber oplyse om hvorfra og hvortil, og beskeden gik straks videre til de lokale distrikts-kontroller pr telefon.

Mindre fartøjer, fiskerbåde og hvad der ikke var inkviret på Rheden lagde til ved bommens nordre side og en toldbetjent gik ombord. Under dårligt vejr og på vinterda-ge kunne tjenesten på Rheden og ved Bom-men være en barsk historie.

Alle skibsbevægelser blev noteret i bom-journalen, der dagen efter cirkulerede rundt i havnedistrikterne pr cyklende ordon-nans.

En anden barsk side af toldbetjentgernin-gen lærte jeg også lidt om. Det var natte-vagterne ved skibe af en hvis størrelse, som skulle bevogtes rundt om i havnedistrikter-ne, når der ikke blev losset og lugerne ikke kunne plomberes. Min rolle der, var at komme med aftensmad og kaffe på soda-vandsflaske omviklet med avispapir - kaf-fen skulle gerne være i hvert fald lunken.

Da lønningen for en toldbetjent før 1919 var 125 kr pr måned, var fortjenesten - 4 kr 25 øre - for en nattevagt på 14 timer en

kærkommen supplement, når bl a en søns skolepenge var 25 kr pr måned, foruden hvad det ellers kostede. Mangen gang har jeg set, hvad en nattevagt rent fysisk kunne betyde om vinteren, når vagten skulle foregå på kajen i dårligt eller koldt vejr og varmen fra kabyssen ikke var til rådighed. For tjeneren om dagen skulle også passes.

Nattevagterne var ekstraporttjeneste, hvis kontanter i øvrigt blev betalt af skibenes rederier. Lidet anede jeg, at jeg mange år senere skulle have en finger med i arbejdet på at aflive dette mærkelige system.

Men dette var kun introduktionen til den senere københavnske toldertilværelse, som for mit vedkommende begyndte for alvor i 1920. Elev på Frilagerets toldopbeholds-kontor med pen, blæk og høje ståpulte. Her startede grunduddannelsen til de toldmæssige færdigheder, der senere skulle give adgang til det attråværdige job som toldassistent.

Uddannelsen var enkel og kontant. Bogføring, beregning af told, udskrivning af toldkvitteringer eller forsendelsesangivelser og sparsom brug af stempeler. Ind mellem forberedelser til den senere fageksamen ved overhøring en halv time daglig hos den strenge chef, som krævede at man kunne toldlovens tekst perfekt. Stående ret ved chefens skrivebord opremsede man dagens pensum og det var tilrådeligt at være godt forberedt.

Et særligt job på dette kontor bør omtales. Lønningerne til hele det københavnske toldopsyn udbetaltes herfra, og en af de sidste dage i måneden blev en ældre toldassistent og en elev sendt til Nationalbanken for at hente ca 80.000 kr i kontanter.

Bevæbnet med nogle ark karduspapir, noget sejl garn samt en lille håndtaske med poser til mønter, gik man fra Frilageret vejen til banken. Her blev pengene stablet på skranken, pakket ind og forsvarlig bundet til med sejl garn og i tasken mønterne

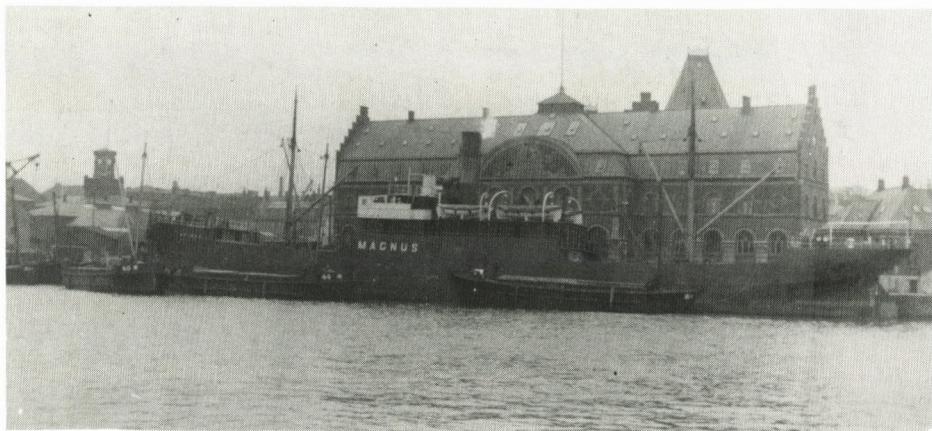
anbragt i poser. En mindre del var guld-tikroner. Da der var bevilget 2 gange 10 øre til Linie 1, gik hjemturen betryggende pr sporvogn. Det var jo i de go'e gamle dage.

Og den 1. i måneden foregik lønuddelingen så. Alle der kunne frigives, strømmede til Frilageret, de fleste med fuldmagt fra kolleger fra de respektive tjenestesteder i den betroedes nærhed; selveste toldkassere talte pengene op og udleverede kontanterne mod behørig kvittering på fremlagte lister. Hver enkelt fik i sin part en guld-tikrone. Var det en stille opfordring om at spare op? Bare man havde dem i dag!

I 1929 begyndtes det attråværdige: toldassistent i Københavns toldopsyn. Der var noget at rive i. Det københavnske toldopsynspersonale bestod det år ifølge »den grønne bog« (Personalehåndbogen), som også kaldtes toldvæsenets mest læste bog, foruden af 4 distriktsinspektører af:

1 viceinspektør (årsløn 6.300 kr), 31 kontrollører af 1. grad (5.520 kr), 25 kontrollører af 2. grad (3.900 kr), 150 assistenter (3.660 kr), 11 vagtmestre (2.820 kr), 40 overtoldbetjente I (2.550 kr), 31 overtoldbetjente II (2.370 kr), og 98 toldbetjente (2.250 kr). Til årslønnen kom dyrtids- og konjunkturtillæg på ca 500-700 kr. Hertil kunne på visse tjenestesteder lønnen suppleres med diæter og vagtholdspenge, som publikum måtte betale. Alt i alt en beskedent aflønning selv dengang.

Med alle antenner ude lærte man at lytte og iagttagelse ældre kollegers måde at ordne sig på. Det var betydningsfuldt at være åben og at kunne vurdere sine omgivelser. Toldassistent Carl Amager (ingen vidste vel at han også hed Rasmussen) foragtede faglitteratur principielt. Bedre var det at have noteret en halv snes at de mest egnede løbenumre med toldsatser i sin lommebog - så var en toldlov i øvrigt overflødig og resten kunne klares pr intuition.

Fragtbåd og lægttere ved Københavns toldbod o 1930 (Toldmuseet).

Andre havde det modsat. De fordybede sig i notater om alle mulige tarifieringsafgørelser. Og de i midten var kapaciteter, som klarede deres fags krav på en konduitemæssig måde, samtidig med at de var understyret med en fabelagtig evne til at klare alle situationer, og med et veludviklet lune, til at få tingene fra hånden. Dem lyttede man til, men også til de faste toldbodarbejdere ved vægtene i vejerboderne.

Det var nødvendigt særligt i de første år, for omgangstjenesten på fra en til højst tre måneders ophold samme sted, bragte en begynder i stadig nye og vidt forskellige situationer. Da jeg første gang skulle have noget at vide om ekspeditioner af en udenlandsk bil med triptyque, fik jeg i dyb alvor det råd »så snart du ser en bil dukke op, skal du gribe nøglen til det lille hus og forsvinde«.

Kun få henviste til den helt nye »Professor Petersen«, den af toldinspektør L. C. Petersen redigerede samling af bestemmelser om toldbehandling af varer, den der i de år havde afløst den uoverskuelige Weibelske samling, som man forlængst havde opgivet at benytte som kildekrift og som i

øvrigt ikke var blevet udleveret de senere år.

Bedre syntes man om de af tolddepartementet udgivne tarifieringscirkulærer, der bestod af en række tekstede strimler, som de fleste omhyggeligt klippede ud, klistrede op på ark og indsatte i springbind, der var indkøbt ved egen foranstaltning.

Dette var det solide grundlag for en »toldvidenskab« ifølge hvilken alverdens varer kunne indpasses på et par hundrede toldsatser i 1908-loven med senere småændringer. Og når tvivl opstod, havde de ældre kolleger altid en god portion hukommelsesstof at støtte sig til og så den tommelfingerregel »at sådan har vi nu altid gjort«; så kunne ungdommen studere strimlernes orakelsvar eller i sværere tilfælde fordybe sig i »Professor Petersen«, som i starten syntes for akademisk for en ældre geledtolder.

Det var jo den mærkelige mellemkrigsperiode, da Wall Street og dermed USA krakkede og nazisterne bemægtigede sig Tyskland, mens kommunisterne i Stalins skikkelse gjorde de russiske lande til et despoti.

Handelen landene imellem var præget af de udenrigspolitiske forhold og gav i Danmark en aktivitet, som accelererede mere op mod skæbneåret 1939. For at regulere importen så Valutacentralen dagens lys.

En kvotering af vareindførselen var nødvendig og Valutacentralen blev organiseret med et yderst forskelligt sammensat personale. I centralens start måtte en del københavnske toldere træde hjælpende til i af-tentimerne, hvilket gav et velkomment supplement til de beskedne lønninger. Senere blev et særligt kontor »Toldafdelingen« oprettet i centralen, og valutaordningen gav toldopsynet et ekstra papirarbejde ved de mange fortoldninger.

På Københavns toldbod snurrede alle hjul og en personalemæssig kombination af ældre og unge - gammeldags embedsmandstyper og unge eksaminerede tjenestemænd - var sat til at klare varestrømmen, som nu og da truede med at sprænge alle rammer.

Kontrollører af 1. og 2. grad, og toldassister bemandede vejerboderne, hvor de sammen med de faste toldbodarbejdere tog sig af de indendørs funktioner. Toldassister (i fåtal), overtoldbetjente og toldbetjente klarede de udendørs ekspeditioner i solidt samarbejde med pakhusenes faste folk.

Travlheden startede straks fra ugens begyndelse. Stykgodsbåde fra nær og fjern lagde til kaj, og stykgods i lange baner, fad med vin og spiritus blev landsat - stykgodset for det meste bragt videre under tag og resten under åben himmel på de store pladsområder, hvilket vingrossererne forresten ikke var glade for.

Det lossede gods blev af toldbetjentpersonalet noteret i lossebøger med blåkridtsblyanter, og da en del smuttede, når én mand skulle passe flere luger, var et godt forhold til pakhusformændene at anbefale. De gode relationer var også tilstede

og man kunne altid finde det »smuttede« gods, så afstemningsarbejdet kunne ende godt.

Dette arbejde med at få toldsedlen (ofte på et halvhundrede sider) til at stemme med lossebøgernes notater, foregik mange gange som hjemmearbejde. Når afkrydsningsarbejdet var endt godt var der lettet stemning i familien.

Sluttattesten på generalangivelsen (toldsedlen) havde man en fast opskrift til - afvigelser fra formen var ikke velset. Ganske meget skulle forklares, fx at »lastelinie-mærket var påset«. En attest om, at mærket var under vandlinien ved skibets ankomst, blev ved en given lejlighed forkåret med højvande den dag.

De store pakhus med fortid tilbage til først i 1800-årene lå på række langs kajen til søndre toldbod: Nye Pakhus, Kieler Pakhus, Gule Pakhus, Vestindisk Pakhus og længere inde på pladsen Jernskuret og andre mindre bygninger. Trafik til og fra foregik med sækkevogne og de såkaldte Skelskørvogne. En enkelt kran tog sig af det tunge gods.

Proceduren ved indfortoldning var ret enkel. Klareringsangivelserne blev bogført i Pakhuskontoret og afleveret til formændene på pakhus eller plads. Varen kørt til vejerbod, undersøgt og derfra videre til indpakning igen i udliveringslokalet og angivelsen afleveret i Toldkassererkontoret eller Kreditoplagskontoret til kontant betaling af told, arbejdspenge og eventuelt pakhusleje eller til notering i Kreditoplagsregnskabet.

To af disse kontorer havde en periode to chefer, som blev kaldt »arbejdet og lønnen« i daglig tale. Den første med en venlig indstilling overfor våde varer, men fra naturens hånd usædvanlig blegansigtet - den anden med stærkt rødmenende fysiognomi, men total afholdende.

Arbejdet i vejerboderne startede kl 8 præcis. Allerede i god tid var et antal toldklarerer mødt op og dannede kø foran kontrollørpulten for at blive »lagt ud«. Toldpersonalet havde indfundet sig i aftrædelsesværelset eller om man vil frokoststuen, der hørte til den pågældende vejerbod.

Man iførte sig den obligate vejerbodsuniform: hvid kittel og uniformskasket. Kasketten - privat indkøbt for et halvt hundrede kroner, var af mørkegrønt stof, løs puld, garneret med et 3-4 cm bred guldtesse i bredde efter tjenestegrad. Og ofte medtaget af tidens tand. En kokarde og guldkrone foran understregede autoriteten.

Frokostværelset - et for assistenter og et for kontrollører - imponerede ikke i udstyrelsen. I hvert fald ikke assistenternes. Et meget enkelt bord, nogle ligeså enkle stole og en servante med fajancestel til håndvask (særlig veludstyrede også en natpote) samt 1 mindre spejl, udgjorde faciliteterne. Rengøringskoner bestræbte sig for at holde rent inden personalets ankomst, og for en ekstra drikkeskilling ved månedens afslutning påtog de sig at holde kaffekopper rene - sådan da. Nutidige miljøbevidste toldere ville undres over hvor fordringsløse personalet var dengang.

Apropos uniformskasketten var der en kontrollør, som afveg fra normen. Fra de glade løjtnant dage havde han bevaret sin militære kasket med høj puld, som havde fået påsyet guldtressen med krone og kokarde.

Han så imponerende ud. Også når kasketten blev taget af, for så bar vedkommende - ligesom salig Christian 10. - en flot midterskilning, der snorlige fortsatte i nakken og, som nogen påstod, fortsatte videre ned under flappen.

Men kl 8 begyndte arbejdet som sagt. Vogne med gods rullede ind fra de store porte, som i vintertiden sendte en frisk strøm af

Toldassistent ved hestevogn på Larsens Plads i 1932; det civile antræk var normalt i tjenesten (forfatterens foto).

kold luft ind i det store lokale. Køen ved kontrollørpulten blev levende. Man preskede på for at komme igang - ofte som en fortsættelse af arbejdet dagen før.

Assistenterne havde hilst på den jourhavende kontrollør og shaked hands med den faste arbejder ved hans vægt, og de første bunker af klareringsangivelser omdeltes. Man gik igang.

Manden ved vægten var nok værd at være i god kontakt med. Han var en kapacitet, som gennem mange års placering ved vægten havde en fin næse for varer og toldsatser. Alt efter temperament arbejdede assistent og den faste arbejder sammen i

bestræbelserne på at give Kejserens, hvad Kejserens var, og der pakkedes ud i rimeligt omfang. I den første tid kunne det være en prøvelse for en begynder at opnå udpakningens rimelige omfang.

Kunne arbejderen ikke lide assistentens ansigt, var det massevis af undskyldninger der blev taget i brug, og det hjalp ikke stort at »Sorte Henry«, som en af kontrollørerne kaldtes, på sin inspektion langs vægtene ofte drønedes »pak ud for h...«. Men var den rette kontakt til stede, gik tingene uden misstemninger.

Hovedformålet var en hurtig og effektiv ekspedition, men her kunne diskussionen om tarifiering pludselig sætte en kæp i hjulet. Opstod tarifieringstvivl, måtte i første omgang tarifieringscirkulærerne i springbindet holde for, og gav det ikke klarhed, blev kontrolløren adspurgt.

Ikke alle var indstillet på at fordybe sig i problemet, men henviste til at spørge i den nærliggende »Prøvesamling« hvor toldstedets bedste tarifieringsfolk residerede. Her fik man et råd med på vejen, hvis problemet ikke var for stort, ellers var devisen send en prøve ind. Og så blev det en sag med skriftlige erklæringer, som fra Prøvesamlingen via Overtoldinspektoratet godt kunne ende i Tolddepartementets tarifieringskontor, hvis specialister i øvrigt var hentet fra det københavnske toldopsyn.

At overtoldinspektoratets folk skulle »tiltræde« tarifieringsindstillingerne inden de gik videre, var en torn i øjet på Prøvesamlingens kontrollører, og en sjælden gang kunne det ske, at et særstandpunkt fra overtoldinspektoratet blev godkendt i departementet. Den assistent, der havde haft held med sig, måtte bøde med øl til frokost.

Toldklarererne kom ofte som faste folk fra de importerende firmaer. Mange med udviklet ekspertise i toldforhold. Især de ældre.

Et handelshus med årgamle traditioner havde en ældre prokurist, som i sig selv var en institution. Han fulgtes altid af en ligeså gammel adjutant, som holdt sig et skridt bag ham troligt bærende hans paraply i al slags vejr.

Nu og da hændte det også, at et firmas chef selv mødte op. Det var i mange tilfælde for at opleve den særlige toldbudsatmosfære, som vedkommende kendte fra sin ungdom, da sceneriet var endnu mere specielt og folk havde god tid.

»Det røde aftenblad«, en temperamentsfuld toldklarerer, havde en stemmeføring der tiltog som dagens afslutning nærmede sig. Når hans bedende øjne i det blussende ansigt så på een, var det næsten ikke til at holde ud, selv om man vidste, at hans travlhed havde årsag i besøg på visse ydmyge steder.

»Ovalen«, en ældre mand i rundbuestil (hans skrædder skar hans tøj til med rundsav) trippede nervøs omkring vægten og gjorde sit bedste for at varetage sin klients tarv, og sådan var der ved hver vægt i vejerboden personer, som var alt andet end strømlinede.

Der er ingen tvivl om at arbejdet i overvejende grad blev taget seriøst men også med lune. Man fik noget fra hånden og løst de tarifieringsmæssige spidsfindigheder, og hemmeligheden ved det hele var sikkert det lettere kammeratskab, som herskede mellem alle implicerede parter. Uanset hvem det var, og hvor forskellig man foldede sig ud, kunne en replik i rette øjeblik få smilet frem.

I dyb alvor prøvede en specialist fra prøvesamlingen ved en lejlighed at forklare en række assistenter den takstmæssige forskel mellem en frugtskål og en salatskål. Den ene en luksusgenstand, den anden en dagligting. En assistent spurgte så »men hvad med en frugtsalatskål«. Alvoren forsvandt og en tør redegåelse blev pludselig noget helt andet.

Fine vægt 1919; i midten toldassistent Carl Schmidt (Toldmuseet).

Speditionsfirmaernes toldklarere havde ligesom vores ældre årgange, en veludviklet praktisk erfaring, som bl a var opstået gennem klareringen af deres kunders ret faste varesortiment, og derfor skulle de synes velegnet til at oplære klarerergdommen med fremtiden for øje. Det var nu så som så. Ofte blev det overladt til toldopsynet med den motivering, at forretninger andet steds skulle tilses, og på den nemme måde kunne en ældre klarer »oplære« et hold unge. Ingen tog anstød af dette arrangement.

For tillidsforholdet mellem toldklarere og toldopsyn var normalt godt og sjældent blev tilliden misbrugt. Skete det, var klareren taberen i det lange løb.

En enkelt med spiritusfortoldning som hovedemne blev afsløret, da han i ærmet havde en sprøjte med farvet vand, som han

søgte at luske ned i de måleglas hvori alkoholprocenten blev undersøgt. Den slags numre virkede ikke fremmede for hans popularitet.

En anden havde udviklet en måde at skaffe sig kontanter på. Når vægt og sats på en klareringsangivelse egnede sig for manipulation, raderede han i tallene efter toldbehandlingen, men inden beregningen på toldkontoret. Når så toldkvittering var udskrevet og beløbet betalt, rettede han tallene op til de rigtige talstørrelser og strøg differencen hos modtageren. En årvågen revisionsassistent afslørede kalorius, som måtte betale dyrt for sin ide og de hvide klareringsangivelser blev snarest afløst af svagt gule angivelser.

Klareringsangivelsen var i sidste fase af fortoldningen ledsaget af en rød statistik,

hvori klarereren efter evne redegjorde for varens bestanddele osv. I begyndelsen var sanddruheden ikke overvældende.

En importør af isenkram kaldte som regel alle sine varer for lommeknive indtil der fra Statistisk Departement kom en indsigelse. Han var på et år nået op på et antal knive, der forudsatte at hver dansker købte 2 knive pr kvartal. Sådan noget kunne ikke accepteres.

Men det tog lang tid før betydningen af de røde blanketter gik op for publikum.

Fortoldningerne skete hovedsagelig i de store vejerboder. Fine vægt tog sig som navnet antyder af de finere varer. Manufakturvarer, smådele i jern og metal, galanterivarer, ure, smykker og andet, der ikke fyldte op som enkeltstykker, men som kunne give en kasses indhold en række tariffmæssige nødder at knække.

En mindre del af vejerboderne var udlagt til behandling af vareprøver, som blev stemplet eller forsynet med små toldplomber inden de sendtes til forevisning i udlandet. En dame var her ansat for at sy mærkater eller plomber på prøverne. Hun var vel egentlig den første kvindelige medarbejder i toldopsynet. Det var jo ikke så mange år side, at damerne var begyndt at vise sig på toldkontorerne.

Grove vægt tog sig af kemikalier, jern og støbegods, autodele og andre sværere ting, og her lød i særdeleshed vejerbodernes faste lyde: Rumlen af vogne, når de kom ind fra pakhusene, solide bums når de ofte store kasser læssedes af, sprængning af jernbånd og så hamren og den skærende lyd, når kasselåg skulle fjernes og sømmene havde bidt sig godt fast. En kakofoni, som man vænnede sig til, men aldrig kom til at holde af.

Søndre vægt tog sig også af de grove ting og desuden af spiritusfortoldninger. De sidste havde sit særlige lydsystem. Når fa-

dene med de stærke sager var rullet i stilling skulle spunsen bankes op. Denne lyd var trods sin mærkbarhed ikke generende på samme vis som de store kassers. Indholdet i fadene forsonede.

En specialist blandt toldbodearbejderne - Blåfalk - tog sig af proceduren. Bevæbnet med en stor og rummelig blikhævert tog han de obligate prøver til måling af varens styrke i de høje måleglas, hvor alkoholometret skulle aflæses for temperatur og styrke. Og når proceduren var overstået, krævede det karakterstyrke at skaffe prøven af vejen. For importøren var ikke særlig interesseret i at den blev hældt tilbage i fustagen. Men som alle andre toldproblemer blev også denne opgave klaret.

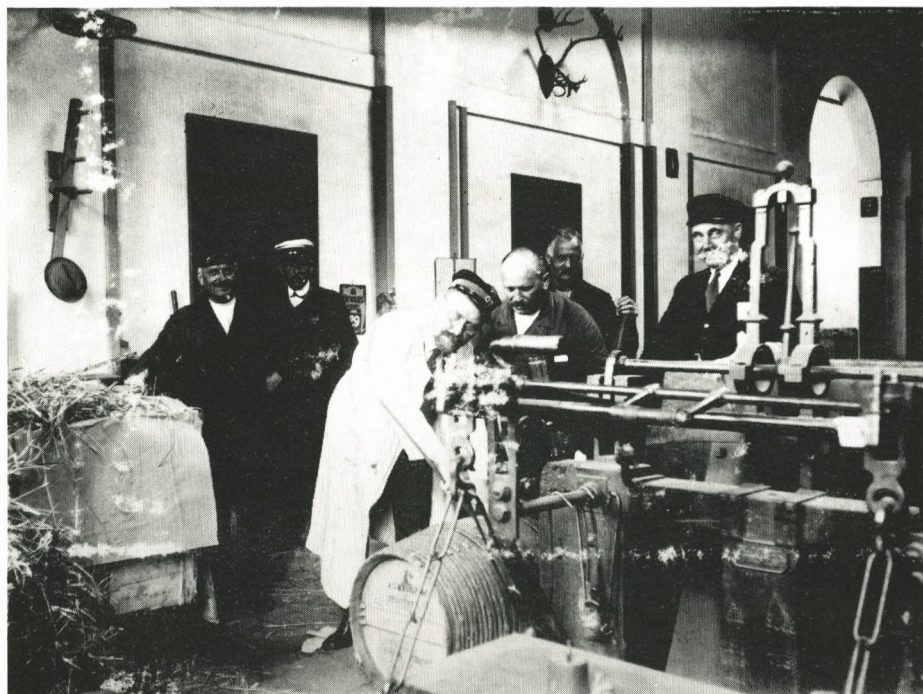
Ved en given lejlighed fandt en overtoldinspektør under et besøg i Søndre vægt på at indskærpe, at udtagne prøver skulle hældes i vasken. Det blev også gjort - selvfølgelig. Men afløbsrøret var fjernet.

Det var rart nu og da med en farvelsjus, når dagens dont var overstået og en behjertet mand havde spenderet det fornødne vand. Det med den »danske vand« var jo et finansproblem.

Postgodsvægten var en stat i staten. Postgodstoldforvaltningen havde særlig status og en toldforvalter som chef. De postpakter, der ikke kunne eller ønskedes klareret på Centralpostgården, kørtes daglig hertil. Pakkerne var både til firmaer og private og indeholdt alle mulige varer, der egnede sig til at sendes som postpakker.

Pudsigt var det, at også disse småpakker kunne give problemer, fx når flere ensartede sendingers nettovægt skulle fastslås og der opstod tvivl om at taraen nu var 4 eller 5 kg. At varens toldsats var 10 eller 20 øre pr kg berørte ikke vigtigheden af, at man fandt frem til den rette vægtstørrelse.

En kontrollør, som også var kaptajn i reserven, kunne i sådanne tilfælde finde på at lade flere assistenter stemme på små sed-

Grove vægt 29.6.1922; toldassistent Wagner Mikkelsen ruderer Meukow cognac (Toldmu-seet).

ler om taraen, for derved at ramme den rig-tige vægt. At pakke en emballage ud, var for ordinært.

Øjebedømmelsen for tara skulle skær-pes, for at få ensartet kassegoods i de re-spektive vejr-boder ekspederet i et vist tempo. Man vurderede vægten af den tom-me kasse og kunne man ikke opnå fuld enighed mellem klarerer, vejer og assistent, blev kasselåget vejet og ganget med 4 eller 5; så var taraproblemet løst.

Postgodstoldforvaltningens status som selvstændig forvaltning midt i toldbod-området holdt sig helt op til halvtredserne, da denne ejendommelighed blev afskaffet.

Jernskuret havde også sine specialiteter. Som navnet angav var det jern-gods på den omliggende plads, der blev klareret i det lil-le assistentkontor.

Desuden var der vinfustagerne ude på pladsen, som blev rullet ind over vægten udfor assistentkontoret. Al slags vin blev klareret og her bankede man også spunsen op og undersøgte varen. Der var jo varie-rende toldsatser.

i kontoret stod et skab med karafler og enkelte prøver endte i disse. Det gav et be-hageligt tilskud til lommemaden eller når dagens arbejde var forbi. Da vinhandlerne fandt opbevaring i fri luft af de mange fade

med ædle drikke for uheldigt, opnåede man i de sidste år at få Jernskuret moderniseret og skaffet bedre pakhusplads her og andet steds. Man fik installeret store målekar til spiritus og mere tidsvarende udstyr i det ombyggede »skur«, som mere passende fik det manende navn »Evangeliehuset« - i daglig tale, altså.

Skæbnen var ublid mod karaffelordningen. En hjerteløs kontrollør lod dem slå itu og skaffede sig derved tilnavnet »Karaffelmorderen« for resten af sin tjenestetid.

Frilagerets vejerbod var i modsætning til de andre vejerboder en mere stille verden trods livlig aktivitet. Varerne blev nemlig kørt helt udpakkede ind i vejerboden. Udpakningen var sket på lagrene, hvor firmaerne kunne gøre med varerne hvad de ville. Masser af varer ompakkes til transit og andre til indfortoldning. Varerne blev anbragt i kurvevogne eller på Skelskørvogne og efter endt behandling kørt videre til et indpkningslokale, hvorfra støjen ikke generede toldopsynet.

Egentlig var frilagerordningen bestemt for transitforretninger, men fortoldningerne dominerede og en lang række firmaer havde for en billig leje et udmærket fjernlager.

En sjælden gang hørte man om mærkelige smådyr og slanger som havde gjort rejsen med fra fjerne lande og nu smuttede rundt på de lange gange i den 4 etagers lagerbygning.

Også her var en særlig stemning at notere. Når salmen »Nærmere gud til dig« lød gennem den lange gang i stueetagen, var man klar over at toldklareren fra et kendt manufakturfirma havde deltaget i en vellykket frokost.

I fløjen af Frilagerbygningen lå ud mod kajen »Forsendelsen«, hvor gods til videreforsendelse blev ekspederet over en stor vægt. Når skibe fra Frankrig, Spanien, Portugal og Italien lossede deres hundred-

vis af vinfade var det imponerende at se de mange fustager i rad og række.

Assistenten i den lille kiosk ved vægten måtte slide i det for at holde tempoet. For en uafbrudt række af vinfustager skulle hurtigt over vægten og videre til de ventende vogne, som transportererede dem afsted til Kvæsthusbroen, hvor DFDS' skibe til provinsen bragte de gode sager til vintørstende forbrugere. Da vinfadene ikke kunne plomberes, måtte de afgå med skønnet indhold. Også dette ordnedes trods tempoet.

Som nævnt foran var støj og støv en del af de faste ingredienser i vejerbodslivet. En vågnende bevidsthed om det uheldige heri, fik ledelsen af toldstedet til at gøre noget ved sagen efter særdeles aktiv foreningsindsats. Først indrettede man kiosk med glaserud til overopsynet, som derved »i buret« opnåede god dækning mod generne; noget efter udvidedes disse hensigtsmæssige kioske således, at hele det ekspederende personale kunne komme i dækning langs de store vejerboders vinduessider. Et stort fremskridt, der blev hilst velkommen af personalet.

Toldboden og de øvrige kontrolsteder i havnene, Frihavnen og de små toldforvaltninger i periferien havde overtoldinspektoratet som øverste lokale ledelse. Institutionen lå på 1 sal i toldkammerbygningen, der var opført i middelalderlig stil i 1875 og bestod af fire fløje, i hvis sidefløje grove og fine vægt var beliggende. Foran hovedfløjen med det kendte firkantede tårn med ur, var en ret stor gårdsplads, indrammet af hvert sit udleveringslokale for de 2 vejerboder og gitter ud mod selve Amaliegade.

Ved gitterporten stod 2 gamle træer af noget forskellig højde. Forklaringen på højden skulle være at formanden for udleveringslokalet ved Fine vægt havde kolonihave. Han fejede omhyggelig hestepærer

Optagning af vinprøve, vistnok i 1950-erne (Toldmuseet).

op fra dagens hestevognsbesøg og tog dem med hjem til sin have. Det gjorde hans kollega ved Grove vægt ikke og træet på hans side nød godt af den gode pleje.

I Overtoldinspektoratet for København ordnedes de løbende administrative forretninger af overtoldinspektøren, en toldinspektør og en fuldmægtig. Desuden var der en række kontordamer og op til 10 opsynsassistenter, som delt i hold skiftevis gjorde tjeneste i toldopsynet og overtoldinspekto-

ratets kontorer. Denne tvedelte turnustjeneste var et praktisk arrangement, som i nogen grad gjorde sit til, at »sagerne« ikke blev for teoretiske.

Sagerne blev i de fleste tilfælde videregsendt til Departementet for told- og forbrugsafgifter, med erklæringer skrevet i en ret stiv og omfattende stil som en mindelse fra kancellistilens blomstringstid. Lidt efter lidt indførtes dog et mere kontant og forståeligt nutidssprog.

Opsynserklæringerne kunne godt være påvirket af det specielle opsynslune. En vred klarer sendte en harmdirrende klage over en ældre kontrollør, som havde svaret ham, at han var ligeglad med hans besvæ-
ringer over en tarifiering, for han skulle af-
skediges om 1 måneds tid. »Og så sad han
hele tiden med en avis i hånden«, sluttede
den vrede mand. Besværingen blev sendt til
erklæring hos vedkommende kontrollør,
som kort og enkelt skrev, at manden havde
ret i sin fremstilling af hændelsen og så til-
føjede han som efterskrift »Avisen jeg læ-
ste i var Statstidende«.

Guidekasernen ved Vestindisk port havde i
tidens løb haft mange funktioner indefor
sine mure. I mellemkrigsårene var det vel
Fagskolens lokaler på 1 sal, som blev mest
kendte af landets unge toldere. Her sled
man sig gennem et mere og mere udbredt
stofområde, som lettere kunne absorberes
af provinsens elever, der hjemmefra havde
et mere nuanceret program end deres kø-
benhavnske kolleger, der var oplært på ud-
prægede specialkontorer. Det var f.eks. no-
get af et problem for en elev fra Frilager-
kontoret at gøre sig fortrolig med faget
skibsmåling, som i hvert fald i sommeren
1922 var på repertoiret. Tysk og engelsk
lærtes med faste sætninger. En værdifuld
sætning huskes stadigvæk »Please apply to
the other officer«.

Og så var der plads for Prøvesamlingen,
hvor de tariffmæssige nødder blev knækket
af et mindre hold »Korresponderende
kontrollører«. Et af lokalene var fyldt
med skabe og montrér med alle mulige
prøver fra tidligere tiders nøddeknekkeri.
Egentlig en mærkelig samling, men ret ori-
enterende, når man kom på besøg. Specielt
før man fik mikroskoper og andre mere
moderne hjælpemidler.

I stueetagen havde Fakturakontrollen si-
ne lokaler og her var der ligeledes på skift

et antal opsynstoldere, som tog sig kærligt
af den stadig voksende strøm af duplikat-
fakturaer, der væltede ind over toldvæse-
net alt eftersom værdiafgifter afløste vægt-
toldsatserne. Det tog en række år at få dis-
se fakturaer rettet ind med oplysninger der
kunne støtte toldopsynets arbejde under
værdifortoldning. Selve værdiansættelsens
finesser blev varetaget af fakturakontrol-
lens eksperter, der udførte et omfattende
detektivarbejde med at afsløre underfaktu-
rering.

Beskrivelsen om Københavns toldbod bør
have en særlig institution med, nemlig
Toldbodens maskinanlæg. Her herskede
en livsglad maskinmester, som undertiden
kunne gøre Storm Petersens opfindelser på
tegnebordet efter. Når han skulle forklare
et teknisk problem kom blyanten frem og
der opstod en tegning som var noget helt
for sig selv.

Til hjælp havde han nogle maskinassi-
stenter af hvilke 3 bar så gode navne som
Sort, Rød og Brun og så var der en enkelt
Jensen. Maskinanlægget påtog sig alle mu-
lige reparationer af toldstedets materiel og
har sikkert været et velegnet led i at spare
på omkostningerne. »Mester« gjorde i
hvert fald sit yderste hertil selv om det un-
dertiden gik ud over skønheden.

Man kan ikke tænke på den tids toldere
uden at huske en yderst betydningsfuld
person, nemlig pensioneret toldassistent
Wexøe, normalt kaldet gamle Wexøe.
Langt oppe i årene var han De københavnske
assistentforeningers fælleskasserer,
som først trådte fra ved halvfemsårs alde-
ren.

Hver den 1. i måneden kunne man træf-
fe ham i »Firkanten« i et beskedent kontor,
hvor han modtog betalingen til de forskel-
lige foreninger og udbetalte diæter, der i de
år fra 30 kr steg til 40 kr pr måned. Det
eventuelle overskud i Diætsammenslutnin-

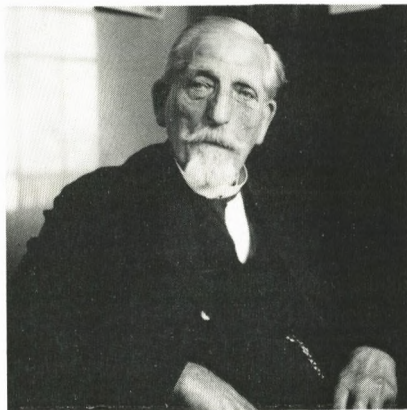
gens kasse blev delt kort før jul - hvad nok har reddet en og anden jul hos en børnerig tolder. Diæterne havde Wexøe i månedens løb personlig indkasseret ved en ugentlig rundtur til de fleste steder i byen, hvor diæter opkrævedes.

Sommer og vinter travede denne gamle mand og hans tegnebog voksede. Ikke uden en vis bekymring så de forskellige foreningsformænd på denne trafik. Ville noget menneskeligt pludselig ske for Wexøe og hvordan kunne man så rede trådene ud på det absolut individuelle regnskabssystem? Checks og giro fandt ikke nåde for hans øjne - det var tegnebogen, der altid var ved hånden og altid var fyldt, der var kasse hos ham.

Det kunne man erfare, når trængende kolleger besøgte ham i Classensgade, hvor så Lånekassen af 1841 måtte holde for. Disse besøg gav ikke altid det forventede udbytte, for Wexøe vidste, om den betrængte var i restance til en eller anden forening og det skulle først klares før man nåede frem til nettobeløbet.

Hans pligttrøskab var legendarisk, og da han endelig selv sagde op fra sine hverv måtte flere mand overtage hans iøvrigt beskædet honorerede hverv og det tog flere måneder at udrede trådene i hans system. At alt stemte på øre, er næsten overflødigt at nævne. Han var typen på den fine gamle pligtro tolder, som også i sin høje alderdom forstod at klare alle situationer.

Mange ansigter drager forbi i erindringen, når man tænker tilbage på den ovenfor beskrevne periode. Toldere af vidt forskellig oprindelse og uddannelse. Ikke mindst i den ældre generation, hvor tidligere mili-

Toldassistent Wexøe; foto o 1940. Wexøe havde fejret 40-års jubilæum i 1911 (Toldmuseet).

tærpersoner, søens folk »Adel, Borger, Præster og Bønder« arbejdede side om side og oplevede en livlig og humorfyldt hverdag, når toldbodens porte blev åbnet. Unge af mere ensartet tilsnit med real- og toldfaglig eksamen fik et stort tilskud til deres faguddannelse ved at lære de ældres tolerance og omgængelighed.

I april 1940 stivnede livet på Københavns toldbod. Lidt efter lidt hørte travlheden op. Man fik besvær med toldmæssigt at fylde dagen ud. Et hold i Fine vægt fandt på at sende en rekvisition til overtoldinspektoratet om at få bevilget et spillebord. De fik bordet. Og andre steder på toldboden dyrkedes nye skikke og holdninger. Vore ældre medarbejdere faldt fra og med dem - som nogen sagde det - forsvandt poesien. En ny generation dukkede op.

Ribe Lærred

AF H K KRISTENSEN

*Der ere så mange i Danmark,
som alle ville Herrer være.
og de ride dennem til Riber Bye
og lode sig Klæder skære.
(Folkevisen. Efter S. A. Vedel).*

Ribes handel med tekstilvarer er af gammel oprindelse. Men varernes art har skiftet. I middelalderen havde byen klædehandelen i sin dengang stærke hånd.

Ribes klæde var ikke blot eftertragtet af folkevisens stormænd. Riberne solgte ikke blot varerne hjemme, men også på andre byers markeder. Og man kunne have handelen i kommission. Det havde Ribe borgmester for kong Frederik 2., der i 1560 gav borgmesteren 2 stude og 1 tønde smør, fordi han havde købt hofklædningen til kongen.

De fine indførte klæder var kvalitetsmærkede med blyplomber. Flere er fundne i den gamle bys givtige jord og kan nu ses i Ribe Antikvariske Samling.

Riberne have nok klædehandelen, men ikke fremstillingen.

De mange minder om vikingetiden, som er fremdraget af denne tids bopladser med de mange vævevægte, tyder på, at vikingerne nok har vævet så meget tøj, at de har kunnet sælge af det. Det var kun vadmél, for man forstod ikke at give stoffet en sådan efterbehandling, at det blev til klæde, men det forstod man i høj grad i Flandern, Frisland og England, hvor danskerne havde så intime forbindelser. Og da man også dengang gerne ville se godt ud, kom der som nævnt gang i importen.

Ribe formåede dog ikke vedblivende at holde sig på førstepladsen. Men byen havde stadig med tekstiler at gøre. I 1600-tallet er det det jyske uldtøj, navnlig »hoser« (strømper). 1630 fortoldedes i byen 16 sække hoser, der bl a gik til Husum og Tønning.

Byens dårlige havneforhold gjorde, at ulden nu navnlig udskibedes over Fanø og Hjerting. Ulden var gerne kartet og spundet, og på Fanø spandt kvinderne på livet løs. Foruden de hjemmegjorte strømper finder vi bl a vadmelskjoler i de udsejlende skibe (1).

Efterhånden afløstes eksporten af vadmél af eksport af hjemmegjort lærred. Det var omkring 1650, ripenserne vævede mere lærred, end de selv havde brug for. Også andre handlede med dette lærred. Egnens bondeskippere besejlede flittigt vestkystens »havne« og søstæder lige til Flandern og tog mod nord, navnlig til Norge; de sejlede ofte med varer for egen regning eller i kommission.

Således havde en Hans Andersen i Hjerting overladt Niels Hansen i Janderup 80 alen Riber lærred á 28 skilling, som han lovede at sælge i Norge eller tilbagelevere. Han havde imidlertid ikke opfyldt nogen af delene. Bondeskipperen havde muligvis været ude for uheld, for den 7. april 1649 fik broderen ham frikendt. Men den åbnebart uklare sag blev få måneder efter taget op igen (2).

Omkring år 1700 udførte riberne både lærred og drejl til Sjælland, Fyn og Norge, og byen blev efterhånden kendt for sin lærredsfabrikation og handel med disse varer.

Denne og de to følgende illustrationer viser nederlandske klædeplomber fra 1400-tallet, fundet i Ribes jord. Her Amsterdam, forside (Den antikvariske samling, Ribe).

I 1730-erne havde byen 15 mandlige linnedvævere foruden 3 gifte koner, som vævede i deres hjem, men som alle var fattige.

Der var dengang 7 lærredshandlere i byen. I 1725 var en af dem den blinde Herman Tekler. Han må altså have kunnet føle sig til stoffets finhed. En anden kendt lærredshandler på den tid var Jeppe C Foersom, der døde 1740.

Efter 1750 solgtes en større del af lærredet rundt omkring på markederne, navnlig i Jylland. Den vestjyske landbefolkning brugte dengang såre lidt lintøj. Præsten Thomas Bredsdorff, Ollerup, der havde tilbragt sin barndom i Lunde, hvor hans fader var præst, fortæller 1763, at i Vestjylland brugte bønderne »uldne lagner eller såkaldede hylsklæder, ja, endog skjorter af samme slags vadmæl, så at intet synderlig linned der forbruges uden til hæder eller stads« (3).

Ribes lærredsfabrikation og -handel var blevet af stor betydning for byen. Ved 1800 var det en af dens vigtigste indtægtskilder, hævdede professor Begtrup.

Hvordan fabrikationen foregik på denne tid, har Begtrup skildret. Han fortæller, at der var både store og små lærredshandlere i byen. De store indkøbte hørren, der skulle bruges, hver 20 skippund om året. »Deraf forbruger de selv 10-12 skippund, det øvrige sælger de til andre baade i og uden for Byen«. De mindre lærredshandlere brugte hver 6 (1 skippund = 20 lispund á 16 pund = 320 pund).

Fattige koner i Ribe lejedes så til at hegle hørren med de sædvanlige små hegler. Derved fraskiltes de groveste dele, blåret, der ifølge Begtrup solgtes på landet til bønderne.

Hørren skulle nu spindes. Det arbejde blev overladt »Almuen paa Landet og paa

Øerne, fornemmelig Fanøe (dvs Nordby) og Sønderhoe, hvor der spindes i hvert Hus for en Lærredshandler i Ribe«. Prisen rettede sig efter trådenes finhed fra 14 til 24 skilling pr pund. Lærredshandlerne sorterede selv det spundne.

Dernæst fik fattige folk 2-3 skilling pr pund for at vinde det. Lærredshandlerne kogte selv garnet, og så vævedes det, fortrinsvis på landet; meget vævedes på Mandø. Det groveste blev betalt med 2 mark 4 skilling pr 20 alen eller »for snesen«, som det hed. Det fineste blev betalt med 40 skilling snesen.

Skulle der fremstilles sribede eller ternede varer, blev garnet farvet, dels i Ribe, dels i Christiansfeld, hvor det var billigere. »Af slige ternede, sribede lærreder, hvid- og rødtribede, gøres nogle stykker aarligt i hvert Hus i Ribe, og de afsætte samme til Lærredshandlerne«.

Efter dette kunne man fristes til at tro, at det mest var hvide, ufarvede lærreder, der vævedes på landet; det kan dog ikke være rigtigt. De lærreder, toldregnskaberne nævner, var så at sige alle blåtribede.

De store lærredshandlere sendte deres varer til København efter bestilling, eller de solgtes i kommission. De mindre lærredshandlere drog om til markederne med varerne (4).

Til denne skildring må føjes, hvad toldregnskaberne kan oplyse.

Først om købet af hørren. Ribe toldregnskaber viser, at i 1731 indgik der tillands gennem Ribe told 127½ skippund (dvs 40 800 pund) hør i 73 sendinger. De kom dengang ikke fra København, men fra Flensborg. De 35 sendinger var hver på 1½ skippund, hvad der åbenbart har svaret til et vognlæs hør; nogle sendinger var på det dobbelte, enkelte på 3 gange 1½ skippund. I de tilfælde har der været 2 eller 3 læs i følge.

Flensborg havde megen handel på Østersølandene, og derfra har flensborgerne vel hentet hørren, selv om der måske allerede dengang avledes lidt hør på deres egn.

66 flensborgere kom med hør, mange kom mere end een gang om året. Peter Fjord var her således 6 gange og Andreas Hjort 5 gange. Der kom også kvinder med hørlæs. Vi kan nævne Malene Dorthe, Malene Thomas' og Ingeborg Jens'.

Til Sct Hansmarkedet kom 18 flensborgere med hør, til septembermarkedet ligeledes 18 og dagen før 8; den ene havde dog ikke hør, men 100 pund svedsker. En halv snes ribere hentede selv hørren i Flensborg. Den største af de Ribe storforhandlere var Peder Conradsen Skøtte, der 3 gange var i Flensborg og hver gang havde to læs med hjem. Maren Jepsdatter var der også 3 gange. 4 vardemænd, bl a storkøbmanden Rasmus Øllegaard fik også hør fortoldet i Ribe; ligeledes enkelte ude fra landsogne-ne.

Som nævnt blev københavnernes leverandører af den meste hør, men det er sket betydelig senere. Begtrup kritiserer, at riberne ikke selv hentede varen »på første hånd«, nemlig i Riga. Begtrup foreslår også, at ripenserne selv avlede hørren. Navnlig under krigen med England blev der avlet en del hør i Ribe amts østlige egne, men den var dårlig. Og i marskbyerne indlod man sig overhovedet ikke på hørdyrkning (5).

Der skulle ikke svares told af de hjemmegjorte varer. Efter toldrullen 1732 var tolden 1 skilling pr alen »groft og gemeent lærred«. 1741 blev det forbudt at indføre sribede, ternede og figurerede lærreder, mens visse hvide lærreder måtte indføres. Toldrullen 1768 bestemte, at heller ikke disse måtte indføres (6). Selv om der nok smugledes bravt, havde de Ribe lærredsvævere god grund til at glæde sig over den-

Amsterdam, bagside.

ne beskyttelse, og byen fortsatte sin produktion og handel.

De to største handlende Peder Conradsen Skøtte og Anders Rasmussen sendte 1731 hver 17-18.000 alen »her hjemmegjort hvid- og blåstribet hør og blårlærred« til København i 3 sendinger. Allerede i marts var de på vej med 8000 alen hver; senere blev portionerne mindre. Den ene gang havde Skøtte også 4 spegede laks og 1000 tørrede skaller (rødspætter) med.

De øvrige, der leverede til København, var Chr Holm med kun 700 alen; han var forøvrigt også i Odense med lærred. Desuden nævnes Peder og Anders Knudsen samt Bendiks Andersen. Mads Bietzen rejste derimod kun til marked med 200 alen. Det blev ialt til 42.100 alen hvid- og blåstribet lærred, måske med lidt rødstribet i blandt. Desuden gik 200 alen til udlandet.

Det følgende år var tallet noget mindre, nemlig 34.100 alen, hvoraf 1000 opgives at

være gået til fremmede steder. Der var dukket en lærredshandler op fra Flensborg, nemlig Arnold Berntsen, der udførte 1000 alen tillands. De er sikkert gået til Holsten. Af lærredshandlerne fra forrige år nævnes kun Anders Rasmussen og Peder Knudsen.

Blandt de ny sender Inger Katrine og Thøger Thomsen hver 6000 alen til København. Hans Mikkelsen Beyer sender først 1800 og senere 2000 alen og Rasmus Sørensen 3000. De små lærredshandlere nævnes ikke.

Værdien sættes stadig til 8 rdl pr 100 alen, men lærredet har vel kostet mere på salgsstederne (7).

I antegnelserne 1795 ligger en »Følgesedlers Bog ved Søndre Port«; den er for året 1796 og giver bl a oplysninger om rejseruterne:

27/2 Jens Dynesen, Ribe, forsendt til Odense 1000 alen *her hjemmegjort blå- og hvidstribet lærred (i det følgende benævnt do lærred)*.

19/3 Johan(nes) Godsch, Ribe, forsendt landværts til Haderslev og videre med skibsløjlighed til København 3300 alen *do lærreder* og tørklæder, hjemmegjorte, i 6 pakker.

24/4 Jens Schouboe(eller Schousboe), Ribe, fører landværts til Flensborg 400 alen *do lærred*, 1 pakke.

11/5 Peder Høeg, Ribe, forsender landværts til Haderslev og videre med skib til København 848 alen *do lærred*.

11/5 Peder Mulvad sender på samme måde 800 alen *do lærred*.

24/7 Anders Weis, Ribe, forsender landværts til Haderslev og videre til Kolding 800 alen *do hørlærred*. (Lærredshandler A Weis døde 1795; det er enken, der sender).

24/7 Jens Schouboe ligeledes 300 alen *do lærred*.

24/7 Terkel Christensen, Ribe, ligeledes 300 alen *do lærred*.

27/7 Peder Mulvad til Haderslev, derfra med skib til København 700 alen *do lærred*, i en sæk.

27/8 Peder Mulvad på samme måde 300 alen blårlærred.

5/9 Peder Høeg ligeledes 1058 *do lærred*.

20/9 Anders Weis' enke til Haderslev marked 3000 alen *do lærred*.

20/9 Johannes Godsch forsender landværts til Haderslev og Kolding og videre med skib til København 500 alen *do lærred*.

23/10 Peder Mulvad til Haderslev og med skib til København 2200 alen *do lærred*.

23/10 Peder Høeg ligeledes 837 alen *do lærred*.

24/10 Jens Schouboe sender landværts til Odense 800 alen *do lærred*.

20/11 Peder Mulvad sender til Haderslev, med skib til København 1800 alen *do hørlærred*.

Følgesedlersbogen fra Nørre Port for 1796 viser en livligere trafik og heriblandt transport af både blå og lærred:

1/1 (nytårsdag!) Jens Dynesen, Ribe, til Varde med 10 lispund og 8 pund blå.

5/1 Christen Gromsen, Ribe, over Gredstedbro ind i Nørrejylland med 20 lispund blå.

6/1 Anders Weis' enke 2 skippund hørbjør til Endrup marked.

6/1 Jens Brorsen, Ribe, 16 lispund hørbjør og 200 alen *do lærred* til Endrup marked.

6/1 Jochum Schultz, Ribe, 20 lispund hør til Endrup marked:

6/1 Johan Godsch, Ribe, 18 lispund hørbjør til Endrup marked.

21/2 Anders Weis' enke sender 2040 alen *do lærred* over Foldingbro til Kolding.

26/2 Jens Dynesen til Varde med 2 lispund hørbjør.

11/5 Terkel Christensen, Ribe, til Kolding med 300 alen *do lærred* af ham selv forfærdiget.

11/5 Jens Brorsen til Kolding marked med 300 alen *do lærred*.

11/5 Christen Larsen, Ribe, til Kolding marked med 250 alen *do lærred*.

11/5 Jens Schouboe til Kolding marked med 400 alen *do lærred*.

25/5 Jens Schouboe til Vejle marked med 600 alen *do hørlærred*

5/6 Anders Weis' enke medfører til København 900 alen *do lærred*.

27/6 Christen Larsen til Varde marked med 200 alen *do lærred*.

28/6 Terkel Christensen til Fredericia marked med 500 alen *do lærred*.

1/7 Johannes Godsch til Kolding med 300 alen *do lærred*.

10/7 Christen Lund, Ribe, til Middelfart og Odense markeder med 30 lispund tørre hvilling og torsk, 3000 tørre flynder og 1000 alen *do lærred*.

10/7 Thomas Ørbek, Ribe, medfører til Middelfart og Odense markeder 30 lispund

Harderwijk, bagside.

tørre hvilling og torsk, 600 tørrede flynder og 800 alen *do lærred*.

10/7 Jørgen Godsch til samme markeder med 1500 alen *do lærred* og tørklæder samt 6 lispund tørfisk.

10/7 Jens Brorsen til samme markeder med 65 lispund 12 pund tør hvilling og torsk, 1200 flyndere, 1600 alen *do lærred*.

25/7 Jens Brorsen til Kolding marked med 600 alen *do lærred*.

16/8 Christen Larsen over Kolding til København med 500 alen *do lærred*.

26/9 Thomas Ørbek til Vorbasse marked »med 1 skyt hør og blå«.

27/9 Jens Schouboe til Varde marked med 600 alen *do lærred*.

27/9 Palle Hjort til Varde marked med 50 hjemmegjorte klude, 25 alen hvid lærred, 40 alen trykt uldent tøj, 40 alen kattun, 20 alen sribede stoffer, 2 dusin uldne huer, 18 stk silkebånd, 2 dusin bomulds tørklæder mm.

28/9 Jens Brorsen til Varde marked med 14 lispund blå, 200 alen *do lærred*.

5/10 Terkel Christensen til Kolding marked med 3 skippund hør og 200 alen *do lærred*.

5/10 Søren Lorentsen, Ribe, til Kolding marked med Nyrnbergerarbejde og trædukketøj til 24 rdl samt 30 alen *do lærred*.

6/10 Anders Weis' enke til Kolding marked med 300 alen *do lærred*.

16/10 Terkel Christensen til Tinnet marked (nær Tyregod) med 2 skippund hør.

16/10 Jens Schouboe til Tinnet marked med 300 alen *do lærred*.

25/10 Søren Weis, Ribe, over Kolding til København med 2000 alen *do lærred*.

18/11 Jochum Schultz' enke 8 lispund hør.

14/12 Søren Lorentsen til Varde marked med 55 alen *do lærred*.

14/12 Jens Brorsen til Varde marked med 15 lispund blå og 400 alen *do lærred*. (8).

Jo, hørlærredsfabrikationen trivedes i Ribe i årene omkring 1800. Men nogle årtier ind i det 19. århundrede indtrådte en forandring: Hovedvægten blev lagt på en fabrikation af bomuldsvarer, så før midten af århundredet var den tidligere travle virksomhed med hørrer blevet til en fabrikation af bomuldsvarer; ved midten af århundredet var der næppe nogen hørlærredsfremstilling tilbage.

Åbenbart tilskyndet af den gamle Ribeindustri oprettede Christian Giørtz 1850 en fabrik med bomuldsspinderi. Den videreførtes og udvidedes af sønnen Balthazar Giørtz. Og der var endnu et bomuldsspinderi i byen.

Trap Danmark, 1. udgave har nogle tal fra toldregnskabet 1859. Nu nævnes det sribede hørlærred eller indførsel af hørslet ikke, men derimod er der indført ca 20.000 pund »bomulds- og uldmanufaktur« samt tusinder pund bomuldsgarn.

Giørtz' fabrik var et dampvæveri med 65 arbejdere; det havde fabrikeret 781.517 alen stout og bommesi, og det andet mindre væveri havde fabrikeret 5.280 alen ku-

lørte bomuldsvarer og 2.640 alen hverken-garn. (9).

Stout er et svært, groft lærredsvævet bomuldsstof, der bl a brugtes til lagner, men også til underbeklædningsgenstande. Bommesi (barcehent), et kiptet bomuldsstof, ruet på vrangen, brugtes både til over- og undertøj. Hverkenstøj eller tosel er det bekendte hvergarnstøj, der dengang ofte vævedes med en rending af linned og islæt af uld, altså både »linnet og uldet«. Rendingen kunne dog også være tvist. Toselsklæder var ikke agtet for meget.

I Sønderjylland hed det: »Væn dær håler sæ æter tosel o blårgen, di ær ålti någen, men væn dær håler sæ æter vejmel å lær, hår åltir klæer«. (Hvem der holder sig efter tosel og blårgarn, de er altid nøgne, men hvem der holder sig efter vadmel og læder, hår altid klæder).

Den store fabrik virkede endnu ind i vort århundrede og var i den sidste periode siden 1881 overtaget af Crome & Goldschmidts fabrikker. Da den lukkede i 1927, ophørte Ribes lange periode som hjemby for væveindustri.

Kilder:

- 1) H K Kristensen i »Fra Ribe Amt « 1976, s 101 f.
- 2) Vester Horne herreds tingbog 1649 7/4 og 28/7.
- 3) Otto Smith i Ribe Bys Historie 1730-1820 I (Kbh, 1946), s 89 og 111. »Fra Ribe Amt« VII, s 342. Kgl Bib: Ny kgl Sml 4°, s 652.
- 4) G Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningsens Tilstand I, s 150 ff.

- 5) Dalgas: Ribe Amt, s 125.
 - 6) F Jørgensen: Af det dansk-norske Toldvæsens Historie (Rønne, 1905), s 118.
 - 7) Ribe Toldregnskaber 1731, Toldbogen; do 1732 (Konsumtionsbog). G Begtrup anf skrift, s 152. Otto Smith i Ribe Bys Historie 1730-1820 I, s 114.
 - 8) Ribe toldregnskaber 1795.
 - 9) Trap: Danmark (1858-60), Ribe Amt, 1. udgave.
-

Svigagtig angivelse

Reformer ved Øresundstolden omkring 1740

AF JAN KANSTRUP

9. Lauterups fald

Forvaltningen af Øresundstolden krævede megen »delicatesse« i den daglige embedsførelse; skippere, købmænd, klarerere, konsuler og gesandter ville benytte sig af ethvert fejltrin i sikker forvisning om deres respektive hjemlands velvillige støtte; til den anden side vejede forpligtelsen til at skaffe gode penge i kongens kasse.

Tungest hvilede ansvaret på tolddirektøren, og etatsråd Hans Christian Lauterup havde således al mulig grund til mørke minner. Hans særlige besværligheder føjede yderligere grund til.

Nok kunne han søge hvile for sindet i sin smukke have, men vendte han blikket mod bygningskomplekset som rummede privatbolig og toldkammer, trådte brøstfældigheden frem; ved hans embedstiltrædelse havde bygningstilsynet ytret sig kritisk, og tilstanden var kun blevet værre siden.

Hans daglige embedsførelse var præget af rivninger med kammerererkollegiet, hvis råd han var forpligtet til at indhente i alle væsentlige sager. Kammerererne undså sig ikke for at protokollere uenigheden om korrespondancens afvikling, og at de misbilligede direktørens virke som skifteforvalter i boet efter passkriveren; særlig udførligt optegnedes den pinlige episode, da byfogeden i Helsingør indstævnedes etatsråden for ulovlig afholdt auktion over afdødes ejendele (1).

I og for sig var der kun tale om småting, noget man først kan tillægge betydning med bagkloghedens autoritet. Først når man ved hvad der siden hændte, og søger

forvarsler om det, ser man hvad de vidner om, nemlig at Lauterup manglede format som forvaltningschef. Og selv dette kunne ikke fælde ham, så længe han nød kongens nåde; men grunden var ved at skride under Hans Christian Lauterup. Han var ved at blive indhentet af sin fortid.

Før udnævnelsen til Øresunds tolddirektør i 1732, havde Lauterup en kort tid været toldinspektør i København, en mellemstation på vejen fra embedet som kasserer i Partikulærkammeret. Det var herfra problemerne lå tilbage.

Hans sidste regnskabsaflæggelse havde omfattet årene 1729 og 1730, inklusive den første halvdel af januar 1731. Regnskabet var mildt sagt ikke i mønstergyldig stand, og Lauterup havde da også ledsaget det med påberåbelse af et vaklende helbred, med forsikringer om at alt var gået rigtigt til, samt med håbet om kongens fortsatte tillid og nåde (2).

Over et halvhundrede antegnelser havde den langsomt kvænnende revision gjort ved dette regnskab, og decisor i Rentekammeret ville ikke antage Lauterups forklaringer. Sagen havde verseret i årevis, og den var til overmål undersøgt af en særlig kommission, som dog ikke havde indstillet nogen bestemt afgørelse.

Den 17. august 1737 skriver kongen til sin nære rådgiver, geheimeråd Johan Sigismund Schulin, at kommissionsberetningen over Lauterups regnskaber er forelæst, og at den på 3 punkter er belastende. Kongen

er imidlertid bange for at gøre uret, for Lauterups instrukser har ikke været tilstrækkeligt klare; dog har han altid haft »confusion« i sine regnskaber. Sagen skal overvejes yderligere (3).

Syv måneder senere rykker kongen for Schulins mening, for »Lauterup render mig på dørene, og vil absolut have kvittance«, hvorimod Clausberg og Bärens (decisor) fastholder at regnskaberne er ukorrekte; »hvad skal jeg stille op ?« (4).

Følgen af den fortsatte kongelige tvivl blev endnu en kommissionsundersøgelse. Ved reskript af 8. maj 1738 udstedtes kommissorium med udtrykkeligt påbud om at fremkomme med en klar og éntydig indstilling (5).

Endnu engang blev de gamle regnskaber endevendt og vurderet, erklæringer indhentet og bilag produceret ; men dilemmaet forblev det samme: De lauterupske regnskaber var nok noget kludder, men egentlig ikke værre end at det kunne undskyldes med henvisning til højsaglig Frederik 4.'s ufuldstændige instruktioner.

Den digre indstilling af 8. februar 1740 tillagde da også Lauterup et tilslag på blot 153 rd og 3 styver. Det kunne ligne en halv frifindelse, - blot ikke Lauterup undervejs havde tabt sin vigtigste kapital: Kongens tillid og nåde.

Den frygt for at gøre uret mod Lauterup, som kongen endnu i maj 1738 havde udtrykt, var bortvejret to månedere senere.

Da havde en anden kommission blotlagt brøstfældighederne ved Øresundstoldadministrationen.

10. Promemoriets

Blandt Geheimekonseillets og udenrigsforvaltningens sager om Øresundstolden ligger en udateret og usigneret beretning, skrevet med elegant skriverhånd. Med anden hånd er som titel angivet »N° 2. Pro Memoria« (1).

Skrivelsen hvortil denne beretning er bilag 2, ses ikke bevaret nogetsteds, og det er i det hele taget sparsomt med ydre oplysninger som kan bidrage til en nærmere fastsættelse. I snart sagt samtlige arkiver har jeg uden held søgt beretningen nævnt. - Næsten da.

Sproget er et flydende og præcist dansk, uden overdreven anvendelse af fremmedord, men med en sætningsbygning som vidner om fortrolighed med latinsk syntaks. Der ses en sikker beherskelse af toldtekniske begreber. Holdningen er selvbevidst; andre kan tro og mene, men »jeg veed«.

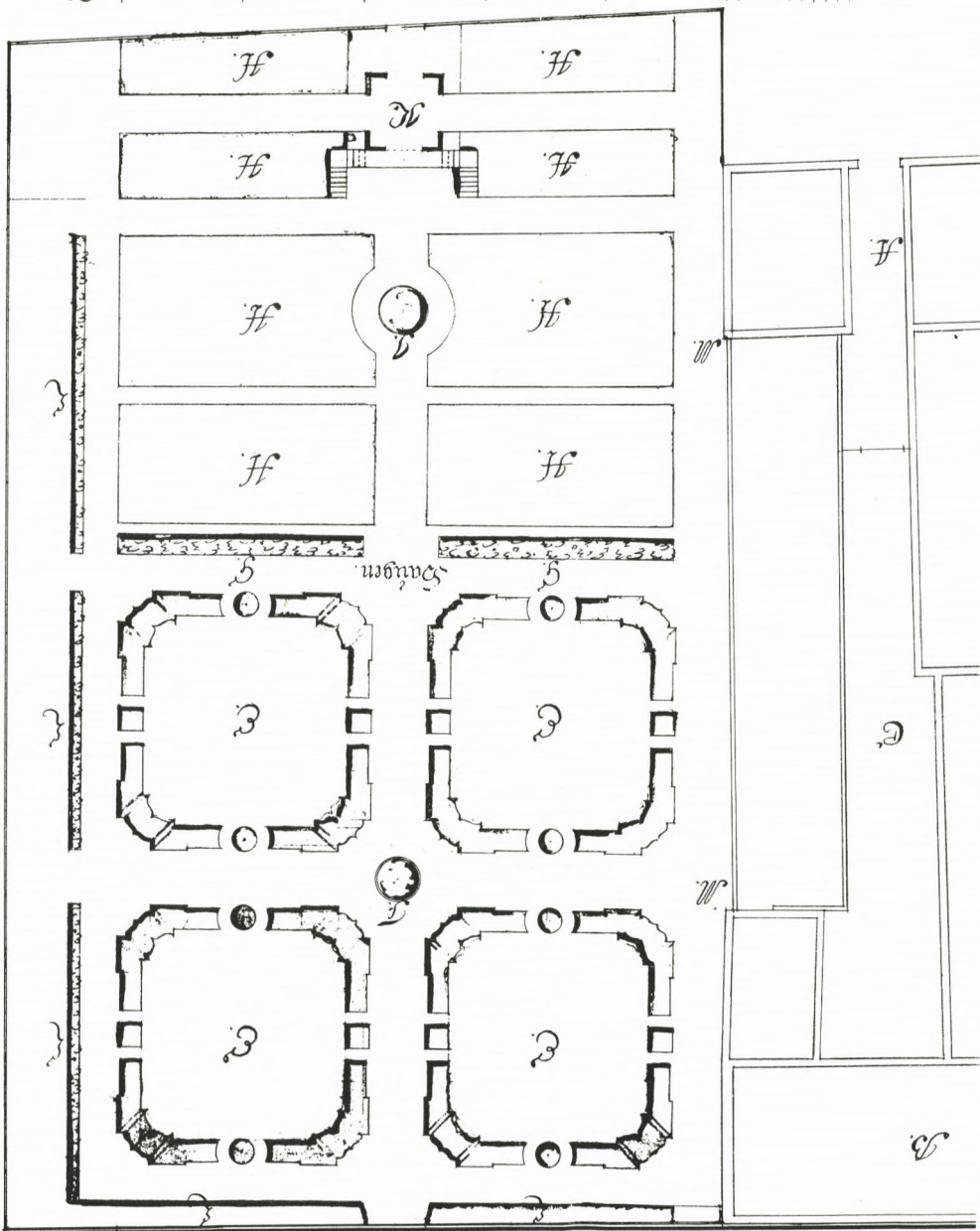
Beretningens emne anslås straks i begyndelsen: »Endskiønt den Øresundske Toldkand agtes baade som en anseelig og som en vanskelig og Delicat Indkommen, saa er den dog reglerit paa saa slet og u-sikker fod, at det maa holdes for en Slumpelycke og en Hendelse om Hans Majestæt nyder

Lauterups smukke have var den formildende omstændighed ved det forfaldne kompleks, som først og fremmest omfattede Øresunds toldkammer og direktørens beboelse. Haven var direktørens ejendom; han havde købt den af sin forgængers enke for 750 rd, med forpligtelse til at overdrage den til samme pris til sin eftermand.

Billedet viser et udsnit af en generalplan over komplekset, udfærdiget af hofbygmester Eigtved i 1738 (jf videre i næste billedtekst). A. angiver toldkammeret, B. direktørens beboelse, C. forgården, E. lyst-kvartererne indhegnet af buxbom, F. fontæne, G. hække af »Caneel-Kirschen«, H. køkkenhave, J. fordybning, K. lysthus, L. buxbomhække med frugttræer, M. buegang.

Straßen

10
20
30
40
50
60
Met.

halvparten af det, som af de Engelske og af de fra Petersborg kommende mangfoldige Skibe til Told i Sundet med rette bør ydes og erlægges.«

Dette emne udvikles over 8 sider, sideløbende med kritiske bemærkninger om toldembedsmændene, som i tide burde have vist tilbørlig forsigtighed og årvågenhed.

Der henvises til den traktatmæssige forpligtelse for skipperne til at medbringe autentiske passer, som enten opregner hele ladningen eller i det mindste angiver antallet af del-ladningsangivelser. På dette grundlag kan translatøren forfatte en angivelse på dansk, som ekspeditionen skal foregå efter, uden videre ophold og visitation.

Således ekspederes nederlandske skipper, hvorimod briterne som regel kun fremlægger nogle løse del-ladningsangivelser, »coquets«, ingen samlet angivelse. Til straf visiteres de, dvs at de sender en rigsdaler til inspektøren som skriver »visiteret« på angivelsen, uden nogensinde at se skib eller skipper; dette er dog uden betydning, for et tilladet skib kan i virkeligheden ikke visiteres til bunds.

For inspektørens rigsdaler erhverves frihed til at bedrage efter forgodtbefindende. Udbyttet deles formentlig mellem skipper og konsul (kommissionær), mens ladningsejeren hjemme i England får lov til at betale den told som burde være erlagt.

Det skulle ikke være vanskeligt at få den britiske regering til at indse det urimelige heri, og til at foranstalte udstedelsen af ladningsangivelser i overensstemmelse med traktaterne. Mener vor forfatter.

Fra Petersborg medførte skipperne tidligere korrekte angivelser, skriver vor forfatter; udfærdiget på russisk. Men da translatøren i 1727 fik en assistent som kunne læse russisk (!), blev der i Helsingør holdt råd blandt de fremmede Petersborgkøbmænd der var på gennemrejse.

De besluttede at overtale Petersborgtolden til en ændret pasudstedelse, uden opregning af skibenes ladning. Det lykkedes, og herefter måtte translatøren igen skrive de danske angivelser på grundlag af skippernes svagagtige angivelser.

Allerede ved sin tiltræden i 1732 havde Lauterup anholdt toldkammerbygningernes ringe vedligeholdelsestilstand; der blev holdt en række syn, men først efter Lauterups afskedigelse blev der truffet afgørelse om reparationer, hvis udgifter til dels skulle dækkes af Lauterup (RK 2241, kongelige resolutioner nr 294, nr 341 med Eigtveds planer, samt nr 398). - Det lykkedes snart direktør Osten at få erstattet det forfaldne kompleks med et nyt toldkammer efter Langes tegninger; det var uden tjenesteboliger, og stod færdigt i 1742 med udgift på over 10.000 rd (jf byggeregnskab i Partikulærkammerets arkiv, nr 111 - 112).

Eigtveds plan fra 1738 viser bygningernes underetage. Det bemærkes at det egentlige toldkammer kun fylder en ringe del af det samlede kompleks, og at store afsnit er betegnet som »øde«; - man forstår at embedsmændene kunne være tilbøjelige til at arbejde hjemme. Direktøren havde frit ophold i sin udstrakte beboelse, dog mod at vedligeholde den; tilsvarende vilkår havde passkriveren, velsagtens i medfør af sin stilling som direktørens fuldmægtig.

De indsatte signaturer angiver A. direktørens beboelse, B. stalde, C. toldkammeret, D. passkriverens beboelse, E. forfalden længe.

Kongl. Maj.

Told. Camer. Huuse

Told. Directiøns
Baanings Huuse
underste Etage.

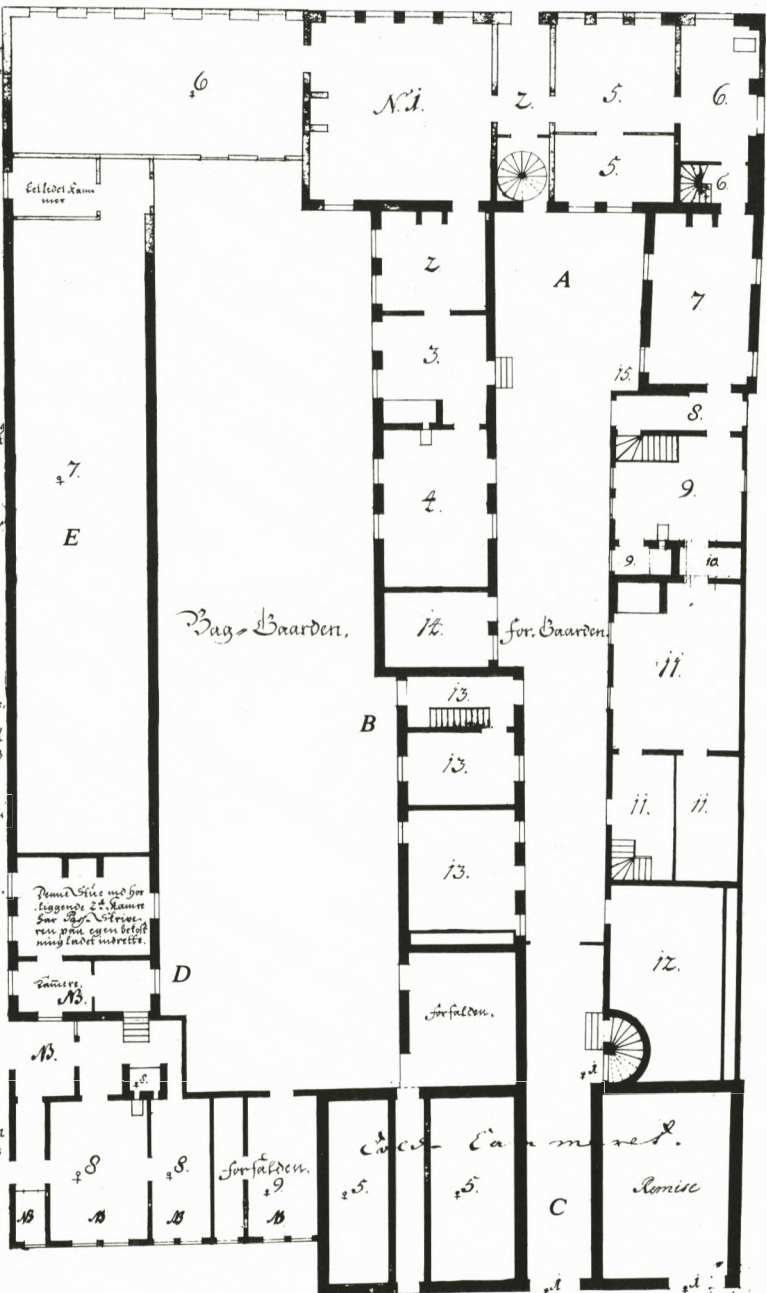
Explication

Told. Camer. Huuse

1. Komiser, Port. Komel.
og Boudet. Trappen.
2. En Dødtør, 6 Kammer
og 6 Støder.
3. Forrige Gæstgæst, Huuse
4. En Grund. Kammeret.
ligger med et liden Kammer.
5. En Grund. Kammeret.
ligger med et liden Kammer.
6. Forfalden.

Told. Directiøns
Baanings Huuse.

1. Store Kichen til
Kien gaden.
2. Lille Kichen og for.
Kichen.
3. Lille Kichen.
4. Gaard Stuen.
5. Stuen til Kien gaden,
og et Cabinet.
6. Stue. Kammeret til
Kien gaden, og en gang
med liden trappe.
7. Daglig Stuen.
8. Sengen fra Gaard,
den til Kien gaden.
9. Dronne Stuen
og for. Kichen.
10. En liden gang incl.
den Gæstgæst
og Kichen.
11. Kvætnet, Spiise.
Kammer og
Berstæde.
12. Heste Stald.
13. Heste Stald,
samt
Tvende Dødtør.
14. Et Kammer ved
Gaard Stuen.
15. Stædet i Gaarden
for Dronne. Huuse,
det er

Det foreslås at man sammenholder told-indtægterne af skibe fra Petersborg i 1727 - 28 med de nuværende, og herigennem konstaterer et årligt indtægtstab på mange tusinde rigsdaler.

Herefter vil den russiske regering let kunne indse det rimelige i at der fremtidig udstedes korrekte passer, så meget mere som besvigelserne ikke kommer russiske undersåtter til gode, men går i lommerne på de fremmede som sidder på Ruslands udenrigshandel.

Det svage led i fortoldningsproceduren er translatøren, som er den eneste der ser de originale dokumenter. Kammerererne beregner tolden efter translatørens angivelse, direktøren sætter blot sit navn under Øresundstoldpas og modtager tolden.

Når ekspeditionerne kommer i hobevis, begår translatøren uvægerlig fejl til megen skade. Skaden bliver aldrig rettet, ja aldrig konstateret, for Rentekammerets revision af regnskaberne foretages udelukkende på grundlag af kammererernes toldbøger, mens de originale bilag rådner op i Helsingør.

I det mindste burde der være én blandt kammerererne, som var i stand til at kontrollere translatørens angivelser mod originaldokumenterne.

Det er tydeligt at denne beretning er forfattet på baggrund af forretningsgangen i translationen.

F.eks. gives der indtryk af, at alle angivelser blev skrevet dér; men det gjaldt jo ikke når dokumenterne var udfærdiget på dansk, svensk og tysk.

Det bemærkes også at direktør, kammerere og inspektør karakteriseres som efterladende, mens fejlene i translationen angiveligt skyldes overvældende arbejdspress.

Der hænger ved beretningen en svag duft af gammelt nag; ikke af aktuelle modsæt-

ninger, men næsten glemte stridigheder »for ohngefehr 9 Aar siden«, dengang translatøren holdt en vis assistent og Petersborgkøbmændene holdt rådslagning i Helsingør.

Vi vender tilbage til spørgsmålet om beretningens forfatter. Måske er spørgsmålet ikke så væsentligt, men det er blevet en udfordring.

Ved udgangen af 1735 indbød det nyoprettede Økonomi- & Kommercekollegium alle og enhver til at fremstille forslag til fremme af rigernes næringsliv. Forslag indkom beredvilligt, både fra embedsmænd og fra de altid villige projektmagere; til tider kan det være vanskeligt at skelne mellem de to kategorier.

Blandt de mere flittige indsendere træffes stiftamtmanden over Christianssands stift i Norge, Johan Albrecht With. Han havde - som naturligt var - meninger om skovhugst, minedrift og landvæsen. Desuden vidste han hvordan man kunne hæmme toldsvig (2).

With havde nemlig en fortid ved Øresunds toldkammer. I årene 1722-30 havde han fungeret som translatør, i bestandig kiv og spetakel med direktør, kammerere og inspektør. Posten som stiftamtmand i Christianssand havde han erhvervet som kronen på en lang række advarsler, irettesættelser og kommissionsundersøgelser. Det var ham der havde holdt en russiskkyndig assistent. Han er den eneste der nævnes ved navn i beretningen.

Withs forebringelser for Økonomi- & Kommercekollegiet synes ikke at have rummet noget om Øresundstolden. Men kollegiet talte blandt sine medlemmer også Johan Sigismund Schulin.

Kom Schulin i tanke om stiftamtmanden i Christianssand, da kongen gav udtryk for sin utryghed ved Lauterups fremlagte regnskaber? Skrev han da til With og bad om

hans erfaringer? Og fik dem i form af vor betænkning?

Indholdsmæssigt taler meget for With som forfatter; det bliver faktisk vanskeligt at udpege nogen anden. Skriften er ikke hans, men stiftamtmand holdt skrivere, ligesom der kan være tale om en andenhånds afskrift. Den sproglige stil synes ikke uforenelig med det der ellers kendes fra Withs hånd. Dateringsmæssigt passer det fint, om den er forfattet på foranledning af kongens brev til Schulin den 17. august 1737 (3).

Under alle omstændigheder fandt Schulin beretningen interessant; så interessant at han forlagde den for kongen. Hvor den gjorde indtryk.

Den 13. december skrev Christian 6.: »Vi tilbagesender ham beretningen om indtægtsstabene ved Øresundstolden; vi har ladet den læse og finder den vigtig; han skal gå videre med sagen som han har i sinde« (4).

11. Kommissionen

Hvad Schulin havde i sinde, melder akterne intet om. Hvad der *skete* kan imidlertid følges, tildels meget indgående, tildels i grove træk. Når begivenhedsforløbet anskues i sammenhæng, kan der tillige anes nogle motiver, og det kan vurderes hvor vidt virkningerne kom til at stå mål med forventningerne.

Først og fremmest måtte Schulin og Geheimekonseillet i øvrigt, fjerne årsagen til kongens utryghed; hans tillid var deres grundlag. Tvivlens genstand var Hans Christian Lauterup; dissektionen af ham måtte indbefatte en vurdering af den forvaltning han ledede. Herigennem ville der vise sig problemer, som eksisterede uafhængigt af tolddirektørens person.

Withs promemoria havde bekræftet dette. Nu måtte Geheimekonseillet anviser veje

til overbevisende løsninger, eller overbevisende demonstrere at resultater var uopnåelige.

Problemerne ved Øresundstolden havde en hjemlig dimension, hvis løsning man så nogenlunde selv var herre over; hvis toldforvaltningen i Helsingør fungerede dårligt, kunne man reorganisere den.

Den side af problemerne som angik udenlandske angivelser m fl traktatfortolkninger, kunne imidlertid kun løses gennem overbevisning af de respektive udenlandske magter; det måtte ske ved at henvise til deres egeninteresse, enten på det snævre toldmæssige område, eller i en bredere handels- og storpolitisk sammenhæng; endelig kunne man kokettere med muligheden af magtanvendelse.

Geheimekonseillets drøftelser af Øresundsproblemerne førte i første omgang til et ønske om bredere belysning af sagen. Geheimekonseillet må have ment at sagen ville antage omfattende dimensioner; i hvert fald anlagdes en særlig, ekstra, kopibog for skrivelser vedrørende Øresundstolden (1).

Den 11. januar begæredes Øresunds toldkammers betænkning over et vedlagt aktstykke, som ved nærmere eftersyn viser sig at være en ekstrakt af Withs beretning. Konkret forlangtes oplysning om, hvorledes fejl og mangler ved translationen kunne afhjælpes, hvorledes de engelske angivelser kunne forbedres, samt en oversigt over toldindtægterne af skibe fra Petersborg i årene 1727, 1728, 1735 og 1736 med redegørelse for angivelsernes form (2).

Samme dag tilgik der Petersborggesandten forhåndsmeddelelse om at han ville komme til at beskæftige sig med denne vigtige sag; han kunne benytte ventetiden til i sit arkiv at finde oplysning om hvad hans forgængere havde gjort tidligere (3).

På Øresunds toldkammer medførte de stil-
lede spørgsmål en livlig aktivitet i den ellers
så døde januar måned; den 16. holdt direk-
tøren konference med kammerererne, der
tilkendegav deres mening ved skriftlige vo-
ta, som følge af sagens vigtighed. Den 27.
blev det færdige svar underskrevet på told-
kammeret, og dagen efter rejste Lauterup
til København for personligt at levere det
til Schulin (4).

Lauterups mundtlige forklaringer ses ik-
ke refereret skriftligt, og toldkammerets
skriftlige svar synes ikke bevaret; men ét er
givet: Det kunne ikke afvende mistilliden
til forvaltningen i Helsingør. Målet var
fuldt, og der blev nedsat en kommission til
at kulegrave problemerne.

Kommissionsarkivet med instruks, be-
stillinger og betænkning ses ikke bevaret.
Kommissionen blev formentlig nedsat i be-
gyndelsen af marts 1738; i hvert fald min-
dede kongen Schulin om »den øresundske
toldsag« den 5. marts, og den 6. godkendte
han i ét og alt hvad Schulin havde skrevet
om den (5). Kommissarier blev overhof-
marchal Gram og revisor Clausberg i Par-
tikulærkammeret; sidstnævnte havde på
embeds vegne løbende føling med virksom-
heden i Helsingør.

Kommissionens undersøgelser ligger kun
direkte oplyst i form af en ekstrakt af et
forhør, som den 14. april holdtes over
kammerer Faith og translatør Petersen. I
alt væsentligt blev promemoriets angivel-
ser bekræftet, ligesom de to herrer kunne
føje mere til, om uordenen i arkivet, om
nederlandernes bedrageriske adfærd og
om svenske småskibe der sneg sig gennem
Sundet uden anmeldelse (6).

I den udstækning problemerne angik
forholdet til udlandet, var kommissionens
rolle hurtigt udspillet; den egentlige be-
handling måtte foretages af udenrigsfor-
valtningen.

Om de organisatoriske og personelle
problemer, kunne kommissionen derimod

selv indstille definitivt til kongens afgørel-
se. Indholdet fremgår af følgerne.

Først og fremmest blev Hans Christian
Lauterups embedsførelse vejet, og fundet
for let. Mens han ventede på kvittancen for
de gamle Partikulærkasseregnskaber, blev
han selv kvittet, vistnok under lidet hen-
synsfulde former (7). Han fik følgeskab af
toldinspektør Schröder, på hvis embedsfø-
relse der også må have været en del at ud-
sætte (8).

12. *WA von der Osten*

En dag midt i juli 1738 ankom stiftamt-
mand Wilhelm August von der Osten til
Øresunds toldkammer og legitimerede sig
som ny tolddirektør. Sammen med ham
kom hof-foder-marchal Johan Nummer-
sen og præsenterede sig som ny inspektør
(1).

I Osten havde man fundet manden som
ikke alene kunne aflægge et ordentligt
regnskab, men som tillige med fast hånd
kunne reorganisere forretningsgangen og
disciplinere staben på Øresunds toldkam-
mer. Informationsgrundlaget fremskaf-
fede han bl a ved at spille de forskellige
personalegrupper ud mod hinanden; han
evnede at skære igennem og træffe beslut-
ninger, og hans ordrer blev akkompagneret
af hyppige formaninger og trusler om em-
beds fortabelse i tilfælde af uefterrettelig-
hed. Der er ikke tegn på at han var elsket af
nogen.

På lignende måde hævdede han toldfor-
valtningens autoritet overfor skippere og
klarere, - dog med så megen situations-
forømmelse at han ikke udsatte sig for at
blive desavoueret i anledning af berettigede
klager.

Overfor centraladministrationen evnede
han at skabe respekt og tillid til sin forvalt-
ning. Han overtog hurtigt initiativet fra
den siddende kommission; *den* slags var ik-
ke fornødent i hans tid.

Osten havde tjent sine sporer i lokalforvaltningen, først som stiftamtmand i Trondhjem, siden 1735 i Sorø (hvor han beholdt stiftamtmandstitlen i kraft af sin særlige myndighed over Sorø skole og by).

Embederne i Sorø beholdt han, indtil han i Christian 6.s sidste år steg helt til tops, som leder af finansforvaltningen 1743-46. I den tid blev Øresunds toldkammer ledet pr korrespondance, og ved konference i København.

Osten var hentet ind som direktør for finanserne, for at føre dem gennem den krise som var opstået gennem udgifterne til militære rustninger mod Sverrige. Den ønskede balance blev nået gennem en restriktiv finanspolitik, drevet igennem i vanlig hårdhændet stil.

Resultaterne skaffede kongens tillid, og så betød det mindre at Osten skabte sig fjender hvor han kom; - lige til tronskiftet. Da blev han straks fjernet fra regeringen og sendt tilbage til Helsingør (2).

Ved siden af direktørskiftet bestod den mest iøjnefaldende ændring i udstedelsen af ny instrukser for tolddirektøren og for de øvrige embedsmænd (3). Hidtil var toldkammeret ledet kollegialt af direktør og kammererere; nu fik direktøren alene ledelsen, og hermed retten og pligten til at udtrykke toldkammerets mening overfor anden myndighed.

Et af de vægtigste punkter i Withs memoria havde været påvisningen af den manglende kontrol med translationens virksomhed. Det blev der nu rådet bod på, gennem normering af en særlig translationskontrollør, som skulle sammenholde translatørens angivelser med de originale dokumenter.

Ved normeringen af en »protokollist«, dvs sekretær for direktøren, blev der skabt sikkerhed for korrespondancens afvikling, protokollering og registrering, samt god arkivorden (4).

De personalemæssige ændringer og udvidelser var således af begrænset omfang. Indskærpelsen af tjenesteforskrifterne gennem udstedelse af en ny instruks, kunne i sig selv kun have en kortvarig effekt. Reorganiseringen bestod først og fremmest af en stramning og overvågning af de løbende rutiner, således som det fremgår bl a af den løbende protokollering.

Et forhold forblev uændret, skønt det godt nok havde været påtalt i promemoret, nemlig revisionspraksis.

Ved Rentekammerets revision blev kammererernes indtægtsbøger underkastet en talmæssig kontrol; de to sæt indtægtsbøger blev afkonfereret. En kritisk revision blev ikke foretaget af beregningerne; den var forbeholdt direktørens kasseregnskab, hvor man kunne vurdere så væsentlige poster som udgiften til papir og brændsel, samtidig med at det blev konstateret at direktøren havde afregnet de bogførte indtægter med Partikulærkassen (5).

Det var i modstrid med bestemmelserne om statens regnskabsvæsen (kammerretsordningen af 1720), når de originale indtægtsberegninger ikke fulgte bøgerne til revisionen. I 1730 var det tilmed blevet indskærpet at de *skulle*. Problemet var imidlertid, at Rentekammeret hverken orkede eller evnede at gennemføre en regelret revision.

Bilagene for året 1729 var blevet indsendt, - som en éngangsforeteelse. Endnu 13 år senere havde man ikke haft stunder at eftergå dem. Den blotte mængde var overvældende, og hertil kom det faktum at tariffens finere detaljer var Rentekammeret ubekendt. Uden kendskab til beregningsgrundlaget ville en revision af beregningerne være temmelig meningsløs.

I 1742 meddelte Osten Rentekammeret at den ene kammererertjeneste var inddraget, og at der fremover kun skulle føres ét

sæt hovedbøger; Formelt set medførte dette en svækkelse revisionen, og Rentekammeret følte sig da også forpligtet til at forespørge Osten om han fandt det betryggende; den manglende revision af indtægtsbilagene måtte også nævnes, hvad mente Osten om det?

Rentekammeret fik til svar, at det naturligvis selv måtte vurdere revisionens behov; Osten skulle dog ikke undlade at anføre, at den største fejkilde ved beregningen var blevet reduceret gennem ansættelsen af translationskontrolløren; kammerererne begik sikkert fejl i perioder med stærkt arbejdspress, men således som arbejdsdelingen var, kunne de ikke høste nogen personlig fordel ved uredelighed.

Herved blev det. Rentekammeret forfulgte ikke sagen (6).

13. Diplomatiske tiltag

Forhåndsmeddelelsen den 11. januar 1738 til resident von Bachoff i Petersborg om snarlige initiativer, var måske en smule forhastet.

Geheimkonseillet har på dette tidspunkt formentlig troet at udenrigsproblemerne vedrørende Øresundstolden var begrænset til angivelserne fra Rusland og Storbritannien.

Den efterfølgende mere grundige kulegravning i Grams og Clausbergs kommission, bragte en lang række yderligere problemer frem til overvejelse, omend de britiske og russiske stadig fremstod som de mest betydningsfulde.

Med en udskrift af kommissionsprotokollen den 3. juni 1738, blev en række problemer overgivet til udenrigsforvaltningens videre foranstaltning. Udover de britiske og russiske angivelser, drejede det sig bl a om upålidelige nederlandske angivelser, svenske skibe som slet ikke angav sig i Helsingør, samt en undersøgelse af mulighederne for forbedringer i toldrullen (1).

Med forbedringer i toldrullen tænkte kommissionen formentlig ikke på forhøjelser, men reduktion af nogle satser på russiske produkter som modydelse for udstedelsen af specificerede angivelser i Petersborg.

I det følgende gennemgås behandlingen af disse problemer.

De svenske skibe som undlod at klarere i Helsingør, var småskibe i lokaltrafik mellem svenske Kattegat- og Østersøhavne. Som alle andre var de forpligtede til at klarere, men foretrak ofte at lade være. I mørke efterårsnætter passerede hele flokke på 20-30 skibe tæt under den skånske kyst.

Problemet havde eksisteret lige siden svenskerne blev toldpligtige i 1720. For toldindtægterne var det nærmest uden betydning, skibenes lidenhed taget i betragtning, men for princippet skyld var det farligt. Det dårlige eksempel kunne smitte og friste større skibe af alle nationer til at prøve lykken.

»Echappister« opbragtes fra tid til anden af vagtskibets chaloup; i tilgift til den ringe told, blev de sædvanligvis idømt en beskeden mulkt på 2 - 3 rigsdaler.

Problemet havde tidligere givet anledning til diplomatisk påtale, - uden resultat. Nu forsøgte man sig igen.

Den 25. juli 1738 instrueredes Stockholmgesandten om at kræve den svenske regerings medvirken til forhindring af toldunddragelserne; om fornødent kunne han antyde at de hidtidige lempelige mulktninger ville blive erstattet af strengere forholdsregler (2).

Pression var udfornøden. Den svenske regering benægtede ikke sine traktatmæssige forpligtelser, men lovede beredvilligt at udstede en bekendtgørelse som indskærpede reglerne i Sundet (3).

Det fik selvfølgelig ikke Varbergs sildekipperne til at betale Øresundstold (4).

Kronborg var vidt bekendt. Det siger denne afbildning noget om. Den findes som vægmaleri i stadsstuen på Hugo Billströms gård i Sörberge, ved Indalsälvens udmundning nord for Sundsvall. Der findes en serie vægmalerier, som formentlig er udført af en lokal almuemaler; motiverne er lokale: Sörberge by og dens omgivelser; älven indtager en fremtrædende plads: kun motivet med Kronborg er fremmedartet.

Da billederne blev omtalt i Sundsvall Tidning for en halv snes år siden, mente man at der var tale om en fantasiborg, men stadsarkitekt Hans Schlyter i Sundsvall kunne godtgøre at der måtte være tale om Kronborg, og meddelte fundet til Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

I baggrunden trækker et dampskib sin røgfane; da de første dampskibe viste sig i danske farvande i 1820-erne, bliver dette den ældste datering af motivet. Også klædedragten (se næste billede) passer på tiden mellem 1820 og 1830. Hvis de øvrige vægmalerier skal danne grundlag for datering, bliver det derimod noget senere, nemlig 1850-erne.

Hugo Billströms gård har været i slægtens eje langt tilbage i tiden; den er i slutningen af 1700-tallet flyttet til sin nuværende plads oppe i landet, fra en placering nede ved Indalsälvens bred; dengang hørte der vistnok et savskæreri til den. Egnen omkring Sundsvall havde en stor eksport af trælast gennem Sundet, men såvidt det vides havde ejerne af Hugo Billströms gård ikke direkte tilknytning til skibsfart. Derimod må kunstneren have været på rejse, velsagtens forhyret på et skib i udenrigsfart (Hans Schlyter foto).

Withs beretning havde henvist til de nederlandske angivelers forbilledlige indretning, men hans efterfølger Johannes Petersen havde kunnet fortælle kommissionen noget andet (1).

Den 3. juni leverede han et konkret bevis, nemlig skipper Jacob van der Linden som ved fremlæggelse af en autentisk visitationserklæring fra Texel klarerede sig ballastet. Ved nærmere forhør havde skipperen dog måttet vedstå at være ladet med 47½ læster salt.

Niels Griis i Haag blev instrueret om at gøre kraftige forestillinger og forlange fejl og mangler afhjulpet (5).

Generalstaternes svar herpå var imødekommende. Man undersøgte den konkrete sag, indskærpede de gældende bestemmelser overfor skippere og toldere, og lovede at drage al mulig omsorg for at sikre korrekt adfærd i fremtiden (6).

En forsikring af denne art var der *formentlig* dækning for, - i en tid; hvorefter de nederlandske toldere atter ville iagttage en mere lempelig praksis overfor deres landsmænds bestræbelser på at gøre sig handelen så lukrativ som muligt.

Sverige og Nederlandene ville ikke fornægte deres traktatmæssige forpligtelser til at påse at der handledes formelt korrekt. Verbalt var de altid rede, og så kunne man da glæde sig over det, om gerningerne ikke holdt mål med den gode vilje.

Med russerne forholdt sagen sig noget anderledes. De var ikke bundet af traktatmæssige forpligtelser til at sikre den danske konges retmæssige Øresundstold.

14. *Det russiske problem*

1700-tallet igennem var alliancer med Rusland den ene hovedhjørnesten i dansk udenrigspolitik, men de kommercielle forbindelser var ikke tilsvarende udviklet. Den traditionelle russiske udenrigshandel var orienteret direkte mod Storbritannien

og Nederlandene, med hvilke der da også var afsluttet handelstraktater.

For Rusland var Danmark uinteressant som handelspartner, og den fordel der gennem en handelstraktat kunne vindes med hensyn til Øresundstolden var ubetydelig: De russiske eksport- og importvarer var allerede i overvejende grad privilegerede i Sundet, idet de passerede som britisk eller nederlandsk ejendom. Den russiske egenhandel var ubetydelig.

Den eneste konkrete danske interesse for en handelstraktat med Rusland, lå i en bindende anerkendelse af Øresundstolden. Derudover kunne man gøre sig vage og eventyrlige forestillinger om mulighederne i de fjerne orientalske dele af Rusland, - specielt i de områder som britisk eller ikke havde underlagt sig.

Den unge ærgerrige Petersborgresident, von Bachoff, bombarderede ganske vist København med projekter til en dansk-russisk handelstraktat, men den gensidige interesse for en sådan eksisterede vist mest i Bachoffs fantasi.

Derimod kunne man appellere til det russiske hof's forståelse på baggrund af det dybe interessefællesskab i den store politik. Samvirket om at dæmme op for Sveriges ekspansionspolitik havde stået sin prøve under Den store nordiske krig, og stadig fulgtes den politiske udvikling i Sverige med den allerstørste interesse; skulle ekspansionisterne igen komme til magten i Sverige, ville et aktivt samvirke atter blive aktuelt.

På den baggrund fremtrådte spørgsmålet om Petersborgpasserne som den pebernød, hendes czaristiske majestæt gerne kunne unde sin kære danske broder. Det argumenteredes der gang på gang for fra dansk side.

Det benægtedes i og for sig aldrig i Petersborg; Bachoff hentede sig det ene »favorable« svar efter det andet. Der var blot

Kaptajnen ros i land. Udsnit af vægmaleri i Hugo Billströms gård i Sörberge, jf foregående billedtekst (Hans Schlyter foto).

hele tiden noget i vejen; enten var det angiveligt russiske handels- og industriinteresser som skulle overbevises, eller også var det sømagterne, Storbritannien og Nederlandene der havde gjort indvendinger. Var man så endelig nået til et resultat, blev Petersborgregeringen væltet ved en paladsrevolution, og man kunne begynde forfra (1).

Realiteterne bag den russiske træskhed var vel først og fremmest den rigtige antagelse, at forventningsfulde allierede er bedre end tilfredsstillede ditto. Dernæst havde man vitterligt berettigede anker mod tarifieringen i Øresund; det erkendtes også i Danmark fra første færd.

Det drejede sig om »usance-tariffen«, ifølge hvilken nogle russiske produkter fortoldedes ved en hårdhændet analogisering med andre, mindre primitive produkter. I forhandlingernes løb viste det sig endvidere, at også satserne for en række russiske importvarer var svært angribelige.

Urimelighederne skulle gerne blive rettet, men af formelle grunde måtte forhandlingerne om Petersborgpasserne ikke sammenkædes med spørgsmålet om moderationer. De korrekte angivelser i passerne skulle kræves som en ret, medens moderationerne ganske uafhængigt heraf kunne bevilges i kraft af den danske konges upåvirkelige retfærdighedsfølelse.

Denne fiktion skulle forhindre at der

blev pillet ved Øresundstoldens traktatsikrede grundvold. Accepterede man at forhandle om enkelte satser, kunne det drage mere med sig og herigennem blive farligt.

Det skulle vise sig at være en rigtig betragtning; russerne forsøgte sig rent faktisk med et mere generelt krav om toldnedsættelser; ikke af egen drift, men efter tilskyndelse fra Storbritannien og Nederlandene, som automatisk ville blive delagtige i enhver indrømmelse som blev givet russerne, i kraft af traktaternes mestbegunstigelsesklausuler. Sådan så det i hvert fald ud fra København.

Det russiske standpunkt var nemlig at man gerne imødekom danske krav, *forsåvidt* som der kun var tale om et russisk-dansk anliggende; og det var netop ikke tilfældet; det sørgede de nederlandske og britiske gesandter i Petersborg for, ved i fællesskab at gøre indsigelse mod ændringer i de bestående forhold.

Der henvistes til at specificerede ladningsangivelser ofte ville komme til at omfatte større kvanta end skibene faktisk medførte, som følge af havne- og klaretingsforholdene ved Petersborg: På grund af den ringe dybde i Petersborgs egen havn, måtte varerne i lægtene fragtes til Kronstadt hvor store skibe kunne losse og lade. Toldkammeret lå imidlertid i Petersborg, og kunne derfor kun registrere de varer som lægterne medførte. Det blev nu påstået at skibene ofte måtte efterlade en del af de varer som var bragt til Kronstadt. Altså ville den i Petersborg registrerede ladning være for stor.

Den anden indvendig lyder nok så nærliggende: De høje Øresundstoldsatser på nogle russiske produkter ville virke svært belastende, såfremt alt blev angivet til fortoldning. Af hensyn til handelens eksistens var toldsvig ligefrem nødvendig!

De formelle britiske og nederlandske indsigelser medførte, at russerne måtte henvise

til nødvendigheden af flersidet forhandling. Således kunne de eksisterende handelstraktater godt fortolkes, men russerne ville gerne medvirke aktivt til at bortforhandle indvendingerne.

Naturligvis forhaledes sagen ved at der nu tillige skulle forhandles i London og Haag. Og det viste sig tillige at der rejstes ønsker om Øresundstoldnedsættelser for meget andet end russiske eksportvarer; ikke i form af direkte regeringskrav, men ved viderebringelse af ønskelister fra britiske og nederlandske handelssammenslutninger.

Hovedsagelig var der nemlig tale om ønsker som angik varer udtrykkeligt nævnt i Christianopelrullen. Prisudviklingen i det forløbne århundrede havde gjort Øresundstolden mere belastende end dengang, således at den nu i hvert fald androg mere end 1% af værdien.

Som eksempler kan nævnes talg og voks (1 ½ %), hamp (2 ⅓ -4%, alt efter kvalitet), stangjern (1 ½ %), ris (4 ½ %), tobak og sukker (5%), ingefær (9 ½ %) og lignum vitæ (15%). Hertil kom det russiske klæde der som ubenævnt i tariffen i hvert fald ikke burde svare mere end 1%, men hvoraf der krævedes 3-5% (de britiske og nederlandske vurderinger er ikke helt overensstemmende)(2).

Det erkendtes i København at moderationer var en forudsætning for indførelse af specificerede ladningsangivelser fra Petersborg. Og da man ikke *ville* sammenkæde de 2 ting, måtte moderationerne bevilliges først.

Det var på forhånd givet at man ikke ville indlade sig på at røre ved Christianopelrullen. I første omgang mente man endda at reduktioner for det russiske klæde kunne være nok.

Der var tale om et gammelt problem, som også tidligere havde været gjort til genstand for forhandling. En løsning var imidlertid aldrig nået.

Nu skulle det ske, og - så dummede man sig eftertrykkeligt ved kongeligt reskript af 18. juli 1740.

Det russiske lærred ansattes analogt med pommersk, graderet efter kvalitet til henholdsvis 60, 40 og 30 styver pr 40 stykker à 25 archin. Spørgsmålet om en moderation heri havde været forelagt kammerererne til udtalelse - Osten var fraværende - og i overensstemmelse med deres anbefaling, fastsattes den fremtidige sats til 1 styver pr stk, uanset kvalitet (3).

Det svarede til den hidtidige sats for medlemkvaliteten, men da hovedparten af det russiske lærred var af den ringeste kvalitet, var der i realiteten tale om en forhøjelse!

Kammererernes bommert affødte et pinligt intermezzo for resident von Bachoff i Petersborg, der måtte føle sig rent til grin. Men spørgsmålet blev også af Osten taget op til fornyet vurdering.

Han kunne straks gøre brug af translatørens og translationskontrollørens indvendinger mod kammererernes responsum, ligesom han ved den følgende gennemgang af hele »usancetariffen« gjorde brug af translationens ekspertise, *mod* kammere-*rerne* (4).

Med hensyn til lærredet, fastslog Osten at en rimelig moderation ville nås ved en nedsættelse af tolden til $\frac{3}{4}$ styver pr stykke, uanset kvalitet, *samtidig med* at man fremover beregnede hvert stykke med 50 archin (mod hidtil 25).

Det bemærkes at denne reduktion, for middelkvaliteten ville medføre en nedsættelse som næsten præcis svarer til den af det britiske ruslandskompagni forlangte (5).

I øvrigt henstillede Osten at de russiske passer i fremtiden ville angive kvanta i archin, i stedet for de ubestemte betegnelser »stykker«, »baller« o.l.

Osten blev nu afæsket en vurdering af hele »usancetariffen«. Geheimeconseillet måtte

sikre sig mod flere ubehagelige overraskelser under de følgende forhandlinger.

En fuldstændig gennemgang af kammererernes beregningsbøger viste at en undersøgelse nok var påkrævet. Ganske vist blev der ikke afsløret alarmerende misbrug, men dog nok til at svække den danske forhandlingsposition, om ikke de blev rettet.

Det formelt set mest angribelige omfattede 7 positioner på varer som *var* anført i Christianopel-rullen, men som i *beregningsbøgerne* alligevel var anført med højere satser. Det drejede sig om 8 læster røgede sild, 2 rd mod $\frac{1}{2}$; 1 læst æbler, 12 styver mod 6; 100 kårdehæfter, 36 styver mod 8; 15 kyrasser, 36 styver mod 24; 6 skippund jernkakkelovne, 36 styver mod 24; 300 pund zinnober, $2\frac{1}{2}$ rd mod $1\frac{1}{2}$; samt 800 pund laurbær, $1\frac{1}{2}$ rd mod $\frac{3}{4}$.

Dernæst fulgte en alfabetisk opstilling »usancetarif« på ca 125 positioner, med angivelse af hvad der hidtil var beregnet i told i henhold til kammererernes beregningsbøger, og hvad der burde beregnes når 1% af værdien lagdes til grund.

I ca 15 tilfælde fandt Osten årsag til moderation, i intet tilfælde til forhøjelse.

Som eksempler kan nævnes 100 dusin flasker, 18 styver mod 24; 100 pund bomuldsgarn, $\frac{1}{2}$ rd mod $1\frac{1}{4}$; kamel- og kaninhår, 30 styver pr 100 pund mod hidtil 50 pund; 1200 pund birkes, 36 styver mod $2\frac{1}{4}$ rd; endelig at hør fra Narva der hidtil altid var blevet ansat som bedste kvalitet, 1 rd pr 4 skippund, fremtidig skulle takseres og herved få mulighed for ansættelse som hør af ringere kvalitet til 1 rd pr 6 skippund.

Som sagt ikke de opsigtsvækkende ting, først og fremmest ikke moderationer som ville påvirke toldindtægterne i nævneværdig grad; de kunne derfor anbefales varmt til kongelig approbation. Derimod burde man stå stejlt på de i Christianopelrullen fastsatte positioner, også selvom de i ekstreme tilfælde kunne indebære toldsatser på 10 - 15 % ad valorem (6).

Herved blev det. Russiske forestillinger om yderligere moderationer afvist blankt.

Ved kongeligt åbent reskript af 5. august 1740 bekendtgjordes de reducerede satser for russisk lærred, som gældende i de tilfælde hvor skipperne medbragte »rigtige« specificerede passer; i øvrigt bebudedes en øjeblikkelig ændring af »usancesatser« som oversteg 1% af værdien (7).

Dette sidste specificeredes ikke nøjere. Offentliggørelse af en »usancetarif« turde man ikke indlade sig på, da traktaterne jo egentlig forudsatte ansættelse i overensstemmelse med den konkrete værdi i hver enkelt tilfælde.

Det præciseredes i et kongeligt lukket brev til Osten af samme dato: Hans forslag til en »usancetarif« approberedes, men skulle hemmeligholdes; den skulle »under hånden lægges til norm for fortoldningen, forsåvidt det kunne ske med manér og uden klager« (8).

I september 1740 fulgte den principielle russiske indvilligelse i fremtidig udstedelse af specificerede passer fra Petersborg. Rent praktisk ville der i Kronstadt blive ansat en tolddirektør og en translator, som sammen med den hidtidige toldinspektør kunne foretage de fornødne til- og fra-skrivninger i de i Petersborg udfærdigede ladningsangivelser; man undlod ikke at understrege hvor kostbar denne løsning var.

Den praktiske iværksættelse af ordningen trak ud i en måneds tid, som følge af manøvrer fra den engelske Petersborggesandt. Hans motiv var - ifølge Bachoff - at give nogle engelske skibe der var i færd med at indtage årets sidste ladninger, lejlighed til et sidste toldbedrageri i Sundet.

På det diplomatiske plan levede sagen endnu en tid. Ordningen var iværksat ved ensidig kejserlig resolution, og kunne ønskes sikret gennem en konvention mellem Danmark og Rusland.

I forhandlingerne herom indgik både russiske ønsker om yderligere moderationer, og planer for indgåelsen af en regulær handelstraktat.

Konventionen om Petersborgpasserne blev sikret i juni 1741, uden yderligere modydelse. Herefter løb forhandlingerne om en handelstraktat langsomt ud i sandet (9).

Det var definitivt opnået, at angivelserne fra Rusland var ligeså formelt tilfredsstillende som dem fra Nederlandene. Pålidelighedsgraden har vel ligget på et tilsvarende niveau.

15. Briternes toldsvig

Blandt de 4 nationer kommissionen havde peget på, kom Storbritannien til at frembyde den største vanskelighed for det danske diplomati. Her hjalp den storpolitiske alliance ikke, ligegyldigt om Danmark leverede nok så mange lejesoldater til briternes kontinentale krige. Storbritannien var en handelsnation.

De dokumenter en britisk skipper kunne fremlægge i Helsingør, omfattede for det første søpasset for den pågældende rejse. Heri dokumenteredes det nationale tilhørsforhold for skib, ladning og besætning; men ladningens bestanddele var i øvrigt ikke opregnet.

Desuden medførte skipperen et eller flere »coquets«, dvs toldsedler som angav det indladede gods. »Coquets« udgjorde ved

Originalt coquet på pergament. På forsiden attesterer tolden i London den 23. juni 1743, at der med »The Anne«, skipper Stephen Read, destineret for Sundet, er afskibet 9475 pund peber; der er tale om reeksport, partiet er oprindeligt indgået den 31. juli 1742. På bagsiden er partiet opgjort i sine enkelte bestanddele, fordelt på emballager (TKUA, England A III, nr 42, Rigsarkivet).

London Know ye that Thomas Adams hath Insured nine Thousand four
hundred seventy five pounds Pepper by United Company 31 July 1742
21 Cate intaken now in the name Stephen Read for the same duties the 23
June 1743 in Seventeenth year King George Second

Attest Thomas Adams
Witness My

J. D. M. W.

Deca 28

455

CT

TH BB

WSF N. 72 a 104

2. 3. 12
12
12
13
13
12
12
11
12
12

28. 2. 9

2. 3. 12
13
12
13
13
11
12
12
12
10

28. 2. 8

28. 2. 9

28. 2. 2

85. 2. 19

1. 0. 8

84. 2. 11

87

8207

9475

2. 3. 11
12
12
12
12
2
11
12
10
10

28. 2. 2

Neat Pepper Weymouth

Stephen Read
Petitburgh

toldkammeret i den britiske udskibningshavn grundlag for beregning af eksportafgifter, af eksportgodtgørelser (ved genudførsel) og af eksportpræmier (f.eks. af klæde).

Ved klareringen i Sundet, satte kun graden af skipperens frækhed grænsen for hvor mange af sine medbragte »coquets« han tilbageholdt. Toldinspektørens mulighed for at gennemføre en effektiv visitation var som nævnt ikke til stede.

Anledningen til at rejse sagen på given foranledning viste sig snart.

Den 24. juni 1738 kom skipper Benjamin Stevens af London, destineret for Riga. Han angav sig ballastet, med undtagelse af et par kasser vinduesglas som skulle losses i Helsingør. Ekspeditionen blev foretaget i overensstemmelse hermed, men den påfølgende inkvisition viste noget andet. Toldinspektøren benyttede vel lejligheden til indkig, da lugerne alligevel skulle åbnes af hensyn til glasset.

Under det påfølgende forhør forfattedes en ny og rigtigere angivelse, omfattende 81 $\frac{3}{4}$ skippund kobberødt, 13 $\frac{1}{2}$ skippund tin, med flere småpartier, i Øresundstold 23 rd 12 styver imod den første angivelses 2 rd 12 styver.

Skipperen bedyrede sin uskyld; han havde handlet efter ordre fra købmand Halles i London, ladningsejeren. Denne forklaring tilførtes angivelsen, som herefter blev underskrevet af Benjamin Stevens. Nu skulle forudsætningerne være til stede for at opnå retsforfølgelse og straf ved den engelske regerings foranstaltning (1).

Den 25. juli 1738 instrueredes den danske Londongesandt, baron v. Söhlenthal, om i overensstemmelse med traktaten at forlange straf over de skyldige; især skulle han dog lægge vægt på sagens principielle sider, og kræve de løse »coquets« erstattet med troværdige generalangivelser af skibe-

nes ladninger, i overensstemmelse med traktaterne (2).

Det engelske svar lod vente på sig; Söhlenthal var måske ikke særlig energisk i sine bestræbelser (3).

Der rykkedes fra København (4).

Efter næsten 2 års forløb kunne Söhlenthal endelig indberette at »købmand Halles« ikke havde kunnet lokaliseres, ligesom det i øvrigt fremgik, at englænderne havde haft held til at undvige det principielle krav:

Den danske fortolkning af 1670-traktaten afvistes; de »litteras testimoniales« som skibene skulle medbringe, betød beviser for at skibe og ladninger var britisk ejede, ikke specificerede ladningsangivelser; »coquets« var de egentlige, eneste og ældgamle ladningsangivelser, som udfærdiges på grundlag af købmændenes angivelser; når Øresundstolden fornærmedes gennem falske angivelser fra samvittighedsløse personer var det selvfølgelig dybt beklageligt, men dog ikke andet end det der daglig volderedes Hans britiske Majestæts told; den eneste mulighed lå i retlig forfølgelse af konkrete enkelttilfælde (!)(5).

Dette utilfredsstillende svar blev sendt til udtalelse hos Sundtolddirektøren.

Osten *tilsluttede sig* den engelske udlægning af 1670-traktatens ordlyd. Men han anførte tillige at briterne havde lige rettigheder og forpligtelser med Nederlandene, hvis skipper jo i henhold til 1701-traktaten skulle medbringe autentiske generalangivelser. Med hensyn til alder og hævd, måtte det påhvile briterne at vise, hvornår de var ophørt med at handle traktatmæssigt!

Osten anførte tillige en pikant tilføjelse til de allerede kendte problemer ved de løse »coquets«:

Et »coquet« havde som alle andre stykker papir (og pergament) to sider, en forside og en bagside. Til tider var der på de to

Benjamin Stevens af London kom fra
 Tolden til Siga, angav, at ved
 Ballast mængde efter Expeditionen
 var ved inquisitionen belindet at
 indgaaen, som skippere videt for
 at angive

81½ skippund Kobberødt	103 10/16
13½ skippund Tin	6½ - 12
1 kiste vindues glas	4
1 anker øl i flasker	3
for 104 rd kramvarer	1½ - 10
for 25 skippund i Sundet	
for 25 skippund gear til vinduan	12 9/16
Ligegyldig #	

23 12

Benjamin Stevens af London angav sig ballastet, men ved inquisitionen fandtes hvad skipperen havde besveget: 81½ skippund kobberødt, 13½ skippund tin, 1 kiste vinduesglas, 1 anker øl i flasker, samt for 104 rd kramvarer; i Sundet blev losset for 25 rd vinduesglas. Tolden er beregnet til i alt 23 rd og 12 styver. Beløbets ringe størrelse er årsag til at der ikke er beregnet »føring« til skipperen; de 4% skulle udgøre mindst 1 rd (ØT, Heilspergs indtægtsbog for 1738, fol 279, Rigsarkivet).

sider anført forskellige mængdeangivelser, af hvilke skipperen i Sundet forlangte at blive fortoldet efter den mindste.

Osten forklarede dette med, at købmændene først angav for meget, nemlig når de skulle have beregnet toldgodtgørelse og eksportpræmier; dernæst for lidt, nemlig med henblik på toldberegningen i Sundet.

Der måtte ligge en fælles dansk og britisk interesse i at få standset denne trafik, nemlig gennem indførelse af forsegled generalangivelser fra de britiske toldsteder, som først måtte åbnes på Øresunds toldkammer.

Også når de kom fra tredielande, burde britiske skippere medbringe sådanne angivelser.

Herefter kunne de - i lighed med nederlænderne - blive fritaget for visitation (6).

Den 9. september 1740 instrueredes Söhlenthal om at genoptage sagen overfor den britiske regering, på grundlag af Ostens synspunkter. Derudover fik han en næse for sin hidtidige behandling af sagen (7).

Söhlenthal kunne ikke længere være i tvivl om betydningen af sine instrukser; men ligevidt kom sagen.

Ingen britisk embedsmand syntes i den følgende tid bemyndiget til at forhandle om »coquets«, - bortset fra de fraværende! (8).

En intensiv undersøgelse af den daglige Sundtoldadministration i årene omkring 1740, giver indtryk af at man i stigende grad havde opmærksomheden henledt på briternes forhold. Der blev forhørt og visiteret med særlig omhu når det drejede sig om britiske skippere, og der blev i en del tilfælde idømt mulfter.

Det er næppe tilfældigt. De træge og lidt udsigtsfulde diplomatiske forhandlinger indbød til at lægge eftertryk på de danske krav gennem repressalier.

Der anføres i det følgende en række protokollerede eksempler på svingagtig angivelse af britiske skippere (9).

Den 10. maj 1740 angav skipper Patrick Beatie af Montrose sig destineret for Riga, ballastet bortset fra 10 stykker uldklæde, 27 par strikkede strømper og nogle vareprøver. I overensstemmelse hermed ekspederedes hans Øresunds toldpas.

Af frygt for visitationen kom han imidlertid på bedre tanker, og angav yderligere 252 par strømper, 14 stykker klæde, 660 lammeskind og 4 bundter kork.

Efteranmeldelsen blev beregnet til told, men derudover pålagde direktøren ham som sanktion, fypenge som af ladet skib, dvs 2 rd mere.

Den 30. august 1740 ekspederedes skipper Thomas Glay af Hull, destineret for Petersborg, i henhold til sin angivelse.

Ved visitationen fandt inspektøren imidlertid yderligere 55 stykker dosieker.

Overfor direktøren undskyldte skipperen sig med, at klædet var taget ombord af styrmanden uden hans vidende, efter at skibet var kommet under sejl.

Med denne tynde undskyldning slap skipperen for videre tiltale, mod toldens erlæggelse og trussel om konfiskation i gentagelsestilfælde.

Den 6. september 1740 fandt inspektøren under tilsvarende omstændigheder 8 tønder med 12 skippund tin hos skipper Alexander Watt af London, destineret for Petersborg.

Overfor direktøren forsøgte skipperen sig med åbenbare udflugter, men slap dog for konfiskation denne gang, mod erlæggelse af dobbelt told.

Et mere kompliceret tilfælde behandledes den 27. april 1741 ved toldbehandlingen af skipper George Wright af Hull, destineret Petersborg.

Han forelagde translatøren 2 »coquets« på klæde; på den af toldkammeret i Hull attesterede side var opført i alt 8000 stykker dosieker i 200 baller, mens der på bagsiden tilsammen var anført 4520 stykker i 113 baller.

Skipperen krævede ikke alene at blive ansat efter den lave angivelse, men hævdede og bekræftede under ed at selv disse mængder var for store: Hver af de 113 baller indeholdt kun 4 stykker, i alt 452 stykker.

Translatøren udarbejdede angivelsen i overensstemmelse hermed, men ved eftersynet studsede translationskontrolløren over de mærkelige differencer, og forespurgte direktøren om den attesterede angivelse på »coquets« kunne tilsidesættes ved skipperens ed.

Inspektøren sendtes om bord for at undersøge forholdet, og fandt ved åbningen af en balle 10 stykker dosieker, imod de 4 skipperen havde hævdet med sin ed. Desuden fandtes forskellige uangivne småpakker.

Skipperens edelige angivelse var således falsk, og direktøren afgjorde at beregningen uden videre tøven skulle foretages i henhold til de attesterede kvantiteter i »coquets«, da disse var de rigtigste og mest autentiske dokumenter.

55	George Wrights Hull, kom fra Petersborg til til Amsterdam med			
97. Sk. Jern		8. 2. 4/1		
145. Sk. Hamp		24. 2. 1/1		
70. Ruller Seildug		5. 2. 1/1		
81 1/10. Sk. Hørgarn		60. 2. 1/1		
2280. Stykker Drejel		71. 2. 1/1		
1755. Stykker Lærred		21. 2. 1/1		
		197. 2. 1/1		
Gjælder for Skibbet		7. 2. 1/1		
Dispen. i Jern		189. 2. 1/1		
		4. 2. 1/1		
		197. 2. 1/1		
Manus. fra den skibbet og ankom til Petersborg den 27. April. d. c. har blivne brugt omt. for 8000. Rd. i Jern, og skibbet har givet den 1/10. Sk. Hørgarn og 1/10. Sk. Hamp inde for og vil betale med 2000. Rd., og for følge fra gang betalt konceptet 270. Rd. for og skibbet har betalt for 270. Rd. for skibbet for 1/10. Sk. Hørgarn og 1/10. Sk. Hamp direkteur ved den skibbet, og for skibbet med 1/10. Sk. Hørgarn og 1/10. Sk. Hamp for skibbet, og skibbet har betalt for skibbet med 1/10. Sk. Hørgarn og 1/10. Sk. Hamp				
			1. 2. 1/1	12.

Indførslen vedr George Wrights returrejse fra Petersborg omfatter 97 skippund jern, 145 skippund hamp, 70 ruller seildug, 81 1/10 skippund hørgarn, 2280 stykker drejel og 1755 stykker lærred. Toldbeløbet på 193½ rd føres imidlertid ikke ud; i tilskriften angives at der herved bogføres første rate af en tilbagebetaling på i alt 270 rd; resten fradrages i den følgende indførsel (ØT, Günthers indtægtsbog for 1741, fol 294, Rigsarkivet).

Translatøren fik en alvorlig irettesættelse for sin udviste malkonduite. I fremtiden havde han ubetinget at holde sig til de attesterede opgivelser på »coquets«; kun direktøren skulle bevillige ændringer heri.

Differencen i forhold til translatørens første angivelse, beløb sig i Øresundstold til ikke mindre end godt 350 rd; men skipperen blev på ingen måde straffet yderligere for dette grove forsøg på toldsvig; selv sin »føring« på 4% fik han (10).

Man kan sige at direktørens afgørelse var straf nok i sig selv. Som tidligere nævnt vidste man udmærket i Helsingør, at de engelske købmænd skaffede sig ekstra eksportpræmier for klæde, gennem angivelse af for store kvanta til den engelske toldforvaltning.

Nu blev skipper Wright - eller snarere hans befragtere - stegt i denne angivelse.

Tabet var dog mere end skipper Wrights bagmænd ville bære.

Da han returnerede fra Petersborg den 21. juli, medbragte han en protest fra sin principal, som ganske vist erkendte at skibets ladning havde omfattet 200 baller, men at det var en åbenbar urimelighed at hver pakke var beregnet med 40 stykker klæde. Det var en fejl, begået i Hull; hver balle havde kun rummet 10 stykker. I stedet for 8000 stykker havde skibet altså rummet 2000.

Da den engelske konsul i Helsingør forpligtede sig til at fremskaffe en troværdig attest fra toldkammeret i Hull om indholdet af hver balle, bevilligede direktøren at det for meget beregnede måtte godtgøres i den told skipper Wright nu skulle svare. Da den ikke slog til, likvideredes restsummen i hovedindtægtsbogen ved et efterfølgende engelsk skib. Eftergivelsen beløb sig til 270 rd (11).

I protokolens margin er tilskrevet at bevislighederne fra Hull blev fremskaffet.

Om det har medført konsekvenser for beregningen af den engelske eksportpræmie kan ikke ses af det danske materiale; men angivelsen i Hull af 8000 stykker har næppe beroet på en skrivefejl af *tolderne*.

Skipper William Clarcke af Linn var en lille fisk. Han må have været uvidende om, at Øresunds-toldpasset skulle fremlægges ved indklarerer til danske toldsteder.

På rejse til Stockholm, var han den 25. september 1741 blevet fortoldet som ballastet, med undtagelse af 1500 pund hvedemel og 27 pund rabarber. Melet var bestemt for en modtager i Helsingør, hvor *tolder* Berth havde let ved at konstatere 3000 pund hvedemel yderligere.

Det rapporteredes til Øresunds toldkammeret, hvor direktøren dikterede efteranmeldelse, plus en mulkt på 5 rd.

Høsten i året 1742 omfattede først og fremmest Samuel Barton af Hull, der *anholdtes* den 18. juni.

Før denne sag skal årets øvrige protokolerede tilfælde nævnes:

Den 13. juli 1742 kom skipper John Redwood af London, destineret for Dantzic.

Først overleverede han translatøren 6 »coquets«, på grundlag af hvilke angivelsen blev skrevet. Senere dukkede han imidlertid op med endnu 5 »coquets« på tin og allun, af hvilket øresundstolden androg godt 65 rd.

Dette pludselige anfald af ærlighed rapporteredes til direktøren, som påtalte den ureglementerede fremgangsmåde men i øvrigt lod skipperen slippe for videre tiltale, da han i tide og af sig selv havde afleveret de manglende »coquets«.

Mellem sine 2 besøg på translationen har skipper Redwood nok talt med sin klareer, som har manet til forsigtighed under indtryk af den verserende sag mod Samuel

208.	John Barcker af Hull, kom som fraktskib:	
	ballastet til Petersborg. fyrrpenge . . . 2 rd.	
	Efter expeditionen angiver skipperen	
	2710. ØT Dosieker 127. 2. 2/4	
	22400. Ø. Stockf. Holt 175. 2. 2/4	
		1465. 2. 2/4
	Godtgørelse for skipperen 55. 2. 2/4	
	Belønning igen 141. 2. 2/4	
	Fyrrpenge 2. 2. 2/4	147.

John Barcker af Hull kom som ballastet og beregnedes fyrrpenge med 2 rd. Efter ekspeditionen angiver skipperen 2710 stykker dosieker og 22400 pund »Stockfisch-holt«. Tolden udgør i alt 143 rd, efter fradrag af »fyrring« på 4½ rd og tillæg af 2 rd ekstra i fyrrpenge af ladet skib (ØT, Günthers indtægtsbog for 1742, fol 289, Rigsarkivet).

Barton. Ved visitationen bemærkede inspektøren i øvrigt at det omtalte tin og alun var stuvet således at det let kunne opgøres.

Mere hårdhudet var skipper George Wright af Hull, der vil være kendt fra det foregående år.

Også han kom den 13. juli, destineret for Riga, også denne gang ladet med bl a klæde. Ifølge angivelsen var klædet pakket i baller á 15 stykker, men ved visitationen bemærkede inspektøren at ballernes størrelse snarere indicerede 40 stykker pr balle, eller helt andre varer.

Inspektørens iagttagelse forblev imidlertid helt uden konsekvenser, og tilfældet blev først protokolleret 2 dage senere, som yderligere bevis på de engelske »coquets« urigtighed, i forbindelse med opdagelsen af et notorisk forsøg på toldsvig:

Nemlig da skipper John Barcker af Hull, destineret for Petersborg, deklarerede sig

som ballastet, og betalte 1 rd ekstra for at blive ekspederet før prædiken. Det var søndag, og skipperen regnede givetvis med at slippe for visitation.

Da direktøren mod forventning beordrede ham visiteret, kom han derfor straks tilbage og afleverede 1 »coquet« på 271 baller med 2710 stykker dosieker, samt 22.400 pund farvetræ, i øresundstold 144 rd 26 styver.

Ved visitationen fandtes skibet næsten helt tilladet; ved åbningen af nogle baller fandtes uoverensstemmelser med angivelsen, såvel i henseende til kvantitet som kvalitet.

Skipperen vedgik at det så mærkeligt ud, men stillede sig i øvrigt uvidende an. Klarereren, den britiske konsul Thig, tilbød at fremskaffe en troværdig losningsattest fra Petersborgtolden, og at indstå for fortoldning i overensstemmelse hermed. Dette accepterede direktøren.

Tilvejebringelsen af losningsattesten er ikke protokolleret, men den må vel være

fremskaffet, ligesom tolderne i Petersborg har kunnet overtale til at fremstille den efter ønske.

I hvert fald viser indførslen i Hovedindtægtsbogen under 15. juli at Barcker betalte told i overensstemmelse med det frembragte »coquet«; tilmed bemærkes at han slap med fyrpenge af ballastet skib, selvom inspektøren som nævnt havde befundet skibet næsten helt tilladet. Også ved tilbagekomsten fra Petersborg den 15. oktober er Barcker indtægtsbogført for en helt normal klarering (12).

Den overmåde milde behandling af skipper Barcker skal nok ses i sammenhæng med at Barton-sagen verserede for Overadmiraltetsretten; man havde ikke brug for mere end én demonstrationsproces.

Tilfældet rapporteredes dog til brug for den løbende diplomatiske offensiv overfor Storbritanien, i sagen om udstedelse af troværdige ladningsfortegnelser.

Den 5. september kom skipper Leonard Bezer af London, destineret for Petersborg. Han klareredes i overensstemmelse med 4 fremlagte »coquets«, men da direktøren derefter beordrede skibet nøje visiteret, fremlagde han yderligere et konnossement på 20 baller dosieker, som han påstod ikke at have modtaget noget »coquet« på.

I overensstemmelse hermed blev tolden beregnet og Øresundstoldpas udfærdiget, men på grund af storm måtte visitationen udsættes.

Da vinden var løjet af gik inspektøren ud i sin chaloup, for at gennemføre visitationen. Skipperen lod ankeret trække ind, men undgik dog ikke at blive bordet.

Visitationen viste da også ganske rigtigt at Bezer have fortiet halvdelen af sine indladede dosieker. Det vedgik han, men nægtede til gengæld hårdnakket at følge med i land, og at aflevere sit pas: Han ville ikke

forsinkes, men betale når han kom tilbage fra Petersborg.

Inspektøren kunne ikke tvinge ham, men sejlede i land med uforrettet sag.

Toldkammeret rekvirerede herefter militær assistance fra vagtskibet, hvis chaloup blev sendt af sted efter flygtningen. Vinden var imidlertid Bezer for god, og ved midnatstid opgav chaloupen forfølgelsen.

Man skulle tro der var lagt op til en større scene når Bezer kom tilbage. Man tror fejl.

Leonard Bezer kom fra Petersborg den 26. november på rejse til London. Da den svingagtige angivelse ved henreisen blev foreholdt ham, tilstod han uden forbehold - og betalte told af 100 stykker dosieker. Intet videre. Dosiekerne blev indtægtsbogført som del af hans ladning fra Petersborg (13).

16. Bartonsagen

Som nævnt ved de foregående eksempler på svingagtige britiske angivelser, må behandlingen af dem ses i sammenhæng med de diplomatiske bestræbelser på at udvirke bedre ladningsangivelser. I de sidst refererede tilfælde slap synderne billigt, fordi bestræbelserne nu var kulmineret med fuldstændig retsforfølgelse af en velegnet syndebuk.

Den 18. juni 1742 kom skipper Samuel Barton af Hull, destineret for Dantzig. Til translatøren afleverede han et »coquet« lydende på 17 fuder bly, 403 centner hagl, 25 baller med 26 stykker dosieker og 5 stykker kirsej, samt 2 fade med jernvarer til en værdi af 300 rd. Han forsikrede at dette var hele ladningen.

Beregning blev foretaget og toldpas udstedt, men translatøren indberettede til direktøren at de 25 baller *måtte* indeholde mere end det angivne kvantum klæde.

Inspektøren fik ordre til at visitere grundigt. Han åbnede 5 små baller, der viste sig

at rumme hver 10 stykker klæde; endvidere rapporterede han at de resterende baller var dobbelt så store.

Havde dette været alt, ville skipperen være sluppet med efterbetaling, advarsel og måske en mindre mulkt.

Da imidlertid visitationens udfald blev foreholdt ham, og da han blev afkrævet sit »coquet« til fornyet eftersyn, kunne man i hans taske se endnu 3 »coquets«.

Disse 3 »coquets« blev frataget ham. Til sammen lød de på 20¼ fuder bly, 520 centner hagl, 2026 stykker dosieker, 4 stykker kirsej, samt forarbejdede jernvarer til en værdi af 2400 rd.

Herefter fastslog direktøren at der var tale om forsøg på grov toldsvig, og at skipperen kun kunne forvente konfiskation. Han skulle dog slippe for den yderste strenghed denne gang, mod prompte erlæggelse af dobbelt told af de uangivne varer og 200 rd i mulkt (1).

Barton - eller rettere hans klarer, den britiske konsul Thig - nægtede at gå ind på dette forlæg. Den 21. juni protokolleredes, at stempeltrykkeren efter ordre havde forseglet lugerne på skibet. Inspektøren og en kvartermester med 6 mand fra vagtskibet, var fulgt med skibet til Københavns rhed, hvor det bedre kunne holdes under bevogtning end i Helsingør (2).

Denne opsigtsvækkende arrest havde direktør Osten måttet beslutte pr konduite. Han måtte være meget sikker på at være i overensstemmelse med ønskerne på allerhøjeste sted. Det var han.

Han havde indberettet sagen til kongen, med forestilling om, at der ved en streng afstraffelse blev statueret et eksempel overfor den florerende toldsvig i Øresund. Ved kongeligt reskript af 22. juni fik han den ønskede ordre om at indklage Barton for Over-admiralitetetsretten (3).

Under samme dato modtog Admiralitet kongeligt reskript om at beramme sagen;

den skulle behandles på grundlag af toldforordningen, loven og fortilfælde. Sagens beskaffenhed og udfald skulle forelægges kongen til overvejelse inden domsafsigelsen (4)

Når hertil føjes at retten under sagens forløb udbad sig fortolkninger af lovbestemmelser og procesforeskrifter, lyder det umiddelbart stødende mod en nutidig retsopfattelse. Statsretsligt set var det imidlertid ganske i sin orden; i det enevældige statssystem gav kongen lovene; han overvågede udførelsen af dem, og dispenserede fra dem når han fandt det for godt; og han var også øverste dommer. Proces kunne foregå for de instanser der var foreskrevet i loven (Danske lov), eller ved kongelig ordre for andre domstole, ligesom der for tilfældet kunne nedsættes en kommissionsdomstol til behandling af et givet anliggende.

Processuelt set var Barton-sagen således nok ekstraordinær; men den var i overensstemmelse med den herskende retsorden i Danmark. Derimod var den formentlig stødende for den samtidige britiske retsførelse.

Processens forløb skal ikke refereres i enkeltheder. Kun hovedlinierne trækkes op (5).

Overadmiralitetetsretten søgte klarhed over retsgrundlaget gennem en forespørgsel til Geheimekonseillet. Svaret indeholdt en henvisning til det kongelige reskript af 22. juni, samt en udlægning af Bartons retigheder i henhold til traktaterne (6). Det relevante retsgrundlag omfattede herefter Toldforordningen af 1732, efter hvis artikel 15 førstegangs toldsvig straffedes med konfiskation og dobbelt told af det fortiede.

Dertil kom lovens almindelige forskrifter og reglerne for retsplejen, og endelig skulle sagen pådømmes under hensyntagen til traktaterne af 1670 og 1701, specielt

sidstnævntes artikel 11, hvorefter skippernes *oprigtige konvoj- og pundsedler* skulle stå til troende (retten kunne nok finde ud af at de engelske løse »coquets« ikke var sådanne).

Med hensyn til præcedens lå det lidt tunge, idet den nærmest foregående retssag i lignende tilfælde mod en engelsk skipper stammede fra 1684.

Allerede ved første retsmøde opstod der strid om bevisførelsen. Forsvaret lagde ud med en skriftlig erklæring fra skipperen, hvorefter hele anklagen skulle bero på misforståelser og fejloversættelser, begået af translationen i Helsingør. Til bevis begærede han skibet inkvireret, og om fornødent udlosset.

Anklageren nægtede at tage stilling her til på stående fod, ud fra en formodning om at der stak noget under. Senere viste det sig da også at forseglingen på skibets luger var brudt; anklageren formodede at det var sket mens vagten om bord sov eller var drukken, og at den »overskydende« ladning var skaffet af vejen.

Ved næste retsmøde havde anklageren konfereret med Osten, og kunne nu indvillige i at inkvisitionen blev foranstaltet til overmål, nemlig - og især - i overværelse af rettens betjente, for at *alt* kunne blive behørigt protokolleret, inklusive forseglingens forfatning.

Det nægtede retten, med den begrundelse at det ikke var forudsat i de givne kongelige ordrer. Parterne måtte selv komme overens om, og foranstalte inkvisitionen. Bagved den givne begrundelse ligger vistnok procesreglerne for private søgsmål; formelt set var der tale om en sag mellem Osten og Barton.

Anklageren kommenterede denne kendelse i et brev, fuldt af galde til Osten; retten kunne lige så gerne helt have afvist at befatte sig med sagen; han foreslog Osten

at udvirke de fornødne kongelige ordrer til retten.

Osten *skrev* til kongen. Men han havde åbenbart ikke lyst til at lægge sig åbent ud med admiralerne i retten. Ganske vist undlod han ikke at kommentere rettens holdning, og karakterisere den som urimelig og uansvarlig. Men han bad ikke om et kongeligt reskript.

I stedet brugte han mange ord til at understrege sagens ideelle karakter af en demonstrationsproces, som definitivt skulle bevise de engelske skipperes »lurendrejeri og svig«. Udsigten til andel i konfiskerede varer spillede i hvert fald ingen rolle for ham.

Osten vidste hvorledes man skulle begå sig i de højere kredse ved Christian 6.'s hof; kun håbede han at retten alligevel - efter omstændighederne - ville fælde en konfiskationsdom. Herefter kunne kongen jo lade nåde gå for ret (7).

Herved blev det. Skibet blev ikke inkvireret, men sagen behandledes udelukkende på grundlag af de fremlagte dokumenter.

Skipper Bartons forsvar kom herefter til at hvile på bl a den påstand, at ét af de tilbageholdte »coquets« ikke modsvarede af nogen faktisk ladning; det var udfærdiget med henblik på at opnå eksportpræmie i England for engelskproduceret klæde.

Først og sidst anførte forsvaret dog at Barton burde være fritaget for forfølgelse ved dansk ret, i kraft af traktaternes klare forbud mod visitation og arrest. Denne påstand sekunderedes ivrigt af den engelske gesandt, Walther Titley, som endog gik så vidt i sin betoning af sagens principielle aspekter, at han gav næring til indiciernes for Bartons skyld i det konkrete tilfælde.

Ved Over-admiralitetsrettens énstemmige dom af 6. august blev Samuel Barton fundet skyldig i svigagtig angivelse; i henhold

til Toldforordningens § 15 var de uangivne varer hjemfaldet til konfiskation, hvor udover der skulle svares dobbelt told af dem. Herfra undtoges dog den ene delladning nemlig 480 sække blyhagl, såfremt ejeren inden 3 måneder edeligt fralagde sig viden om toldsvigen; i så fald skulle Barton betale 20% af værdien i straf. Endelig blev Barton pålagt 50 rd i sagsomkostninger.

Retssagens afslutning markerede kun optakten til det egentlige slag, som førtes på den diplomatiske front.

Her var forpostfægtningerne allerede i fuld gang, både i London og København.

Den ventelige diplomatiske reaktion var indløbet den 27. juni, i form af en protest fra den britiske gesandt Walther Titley. Han påstod ikke at Barton var uskyldig, omend han tog afstand fra dele af anklagen. Des stærkere fremførte han sagens principielle aspekter; toldbetjentene i Øresund havde vist klart traktatstridig adfærd, nemlig ved at visitere skibet i modstrid med 1701-traktatens § 11, og ved at belægge det med arrest i modstrid med 1670-traktatens § 26.

Sagen burde i stedet være påtalt overfor den britiske regering, med henblik på britisk efterforskning og pådømmelse. Titley forlangte sagen undersøgt, misbilligelse af det skete, skibets øjeblikkelige løsladelse, samt foranstaltninger mod gentagelses-tilfælde (8).

Geheimekonseillet svarede den 12. juli med en blank afvisning af Titleys forsøg på at bagatellisere Bartons forseelse; der var tværtimod tale om et skoleeksempel på hvorledes de britiske skippere begik toldsvig ved at tilbageholde løse »coquets«, et misforhold man fra dansk side forgæves havde forlangt afhjulpet siden 1738.

1701-traktatens visitationsfrihed var betinget af at de britiske skippere - i lighed med de nederlandske - medbragte autenti-

ske og nøjagtige dokumenter, som kunne forhindre dem i at begå toldsvig efter for-godtbefindende; - og i øvrigt var denne traktat egentlig udløbet. 1670-traktaten til-lod arrest i bestemte tilfælde, og der anførtes et analogt tilfælde fra 1684 hvor admiralitetsretten havde afsagt en konfiskationsdom; den daværende britiske gesandt havde ikke protesteret med henvisning til traktaten, men kun ansøgt om kongens nåde for skipperen. Endelig tilsagde 1670-traktatens § 10 kun uhindret rejse for skipperen som undlod at bedrage kongens rettigheder og told.

Følgelig burde også Titley erkende at fremfærden mod Barton var rimelig, og man forventede at han ville bidrage til et tilfredsstillende udfald af forhandlingerne om indførelse af pålideligere ladningsangivelser (9).

Titleys replik faldt prompte den 19. juli, i form af en formel protest mod tilbageholdelsen og processen. Hermed opretholdt han på Storbritanniens vegne sin allerede givne fortolkning af traktaternes bestemmelser (10).

Geheimekonseillet fortsatte imidlertid ufortrødent med formelle forsøg på at »omvende« Walther Titley, nemlig gennem oversendelse af en afskrift af direktør Ostens omstændelige indberetning om skipper John Barckers forsøgte toldsvig. Nu måtte den britiske regering kunne overbevises om at ladningsfortegnelserne måtte ændres, *hvis* Titley skrev en »favorabel« indberetning om dette tilfælde (11).

Samme tillid til Titleys *bona officia* udtryktes ikke i de instrukser der tilsendtes Söhlenthal i London. Tværtimod formodede man at Titley sendte sin regering vrangne indberetninger med vanlig lidenskabelighed. Det var derfor Söhlenthals fornemste opgave at forsyne den britiske regering med sand oplysning om sagen, samtidig

med at han med forstærket iver skulle gentage sine forestillinger om indførelsen af pålidelige britiske ladningsangivelser (12).

Imidlertid manglede endnu kongens stiltingen til dommen over Barton. Den kunne approberes og eksekveres eller omstødes, alt efter en vurdering af hvad der tjente bedst til opfyldelsen af det egentlige formål, en ændring af de britiske ladningsangivelser.

Enden på overvejelserne blev, at dommen forsynedes med kongelige approbation. Hermed var den inappellabel. Den blev afsagt ved et sidste retsmøde, den 24. august (13).

Efter lovens strenghed påfulgte kongens nåde. Barton søgte om den, allerunderdanigst. Benådning og frigivelse af skib og ladning meddeltes Titley. Söhlenthal skulle fremhæve kongens mildhed overfor det britiske ministerium. Direktør Osten skulle lade udstede sædvanligt Øresunds-toldpas (14).

Hermed var Barton-affæren dog ikke slut, ligesålidt som en løsning af problemet med de løse »coquets« kom nærmere.

På Øresunds toldkammer beregnede man Bartons skyldige told i overensstemmelse med Over-admiralitetens dom, dvs efter indholdet af samtlige 4 »coquets«. Det ville klarereren, konsul Thig,

ikke godtage; to gange tilbagesendte han det udstedte toldpas, med påstand om at Bartons faktiske ladning var mindre. Beregningen blev dog fastholdt (15).

Barton gav imidlertid ikke op. Da han den 13. oktober returnerede fra Dantzig, nægtede han at godtage toldpasset for *denne* passage, fordi han ikke fik godtgjort den told han sidst havde betalt for meget. Han belagde sit krav med attest fra Dantzig over det han havde løst der. Attesten blev underkendt som autentisk bevis (16).

De diplomatiske bestræbelser løb ud i intet. Ganske vist indberettede Söhlenthal den 9. oktober, at han havde forstået på den britiske udenrigsminister at Titley ville blive instrueret om forhandlinger. Selv havde ministeren alt for travlt til at beskæftige sig med dette spørgsmål (17).

Titley forblev imidlertid tavs, og fra København modtog Söhlenthal - i kode - irriterede mishagsytringer over Titleys vrangvilje. Når man udtrykte ønske om at få sagen ordnet i London for at hindre Titley i at blande sig, var der dog tale om diplomatisk selvbedrag.

Selvfølgelig var Titleys person ikke hovedanstødssten; selvfølgelig var han i bedste overensstemmelse med sin regerings holdning, og følgelig grundstødte de danske bestræbelser på en sejr britisk modvilje (18).

377.	Samuel Barton af Hull, som den 18. juni a. c. for indvillig til Danneberg med —	
17.	Indtægt p. Skat —	82.2.1
203.	Indtægt p. Skat —	335.2.4
26.	Indtægt p. Skat —	1.2.11
5.	Indtægt p. Skat —	6.2.1
	for 300.0.0. Indtægt p. Skat —	3.2.1
Om de af den inquisitionen befundne indtægt af indtægt af den indtægt af den indtægt af den indtægt, den 18. den 18. juni, opbragt til København, og af den indtægt af den indtægt af den Excellence og de de Directe den 18. juni, ordre af samme, den 18. den 18. juni, for den indtægt af den indtægt.		
194.	Indtægt p. Skat —	145.2.6
520.	Indtægt p. Skat —	47.2.16
2026.	Indtægt p. Skat —	48.2.1
4.	Indtægt p. Skat —	4.2.1
	for 2200.0.0. Indtægt p. Skat —	222.1.1
		2765.2.5
	Indtægt p. Skat —	7.2.1
	Indtægt p. Skat —	1695.2.1
	Indtægt p. Skat —	1.2.1
		2771.2.6

Under 3. september 1742 er Samuel Barton af Hull indført, først med den ladning han selv havde angivet den 18. juni. Dernæst anføres kort sagens omstændigheder, og direktørens ordre af samme dag som hjemmel for indførelsen af de supplerende varepartier (ØT, Günthers indtægtsbog for 1742, fol 301, Rigsarkivet).

Noter

Lauterups fald

- (1) ØT, Protokol 1708-39; ifølge instruksen skulle toldkammerets sager opbevares dér, men kammerererne noterer gentagne gange til protokollen at indkomne breve og koncepter til svar er blevet i direktørens private gemmer, f.eks. 26. april 1738, at Lauterup i dag har »... leveret een deel breve og documenter, som han hidintil har haft hos sig selv. Og er derpaa skreven teignd at samme i dag først ere opkommen«. - Striden med byfogeden om skifteretten i passkriver Clausens bo, var i og for sig et naturligt udslag af Øresunds toldkammerets særrettigheder i forhold til den lokale øvrighed; det bemærkelsesværdige ligger i, at kammerererne udtrykkelig protokollerer deres reservation mod direktørens handling; 11. januar 1738.
- (2) Partikulærkammerets arkiv nr 38, regnskaber for 1729 - januar 1731; den omstændelige følgeskrivelse er løst indlagt.
- (3) Kongehusets arkiv, Chr 6., breve til J S Schulin; kongelige håndbreve er i Rigsarkivet ofte fjernet fra modtagerens privatarkiv, og henlagt i den kongelige ophavsmands arkiv; det medfører bl.a., at de til tider er belagt med tilgængelighedsrestriktioner. - Serien af Chr. 6.'s breve til Schulin vidner om et fortroligt forhold; den kongelige omsorg ytrer sig f.eks. 6. marts 1738: »Det er Os kært at han forrige år havde 3796 rd i sportler af Kancelliet; kun kunne Vi ønske det var mere«.
- (4) Sst, 5. marts 1738.
- (5) Partikulærkammerets arkiv nr 154, betænkning af 8. februar 1740 fra den ved kgl. reskript af 8. maj 1738 nedsatte kommission til bedømmelse af de

Lauterupske partikulærkasseregnskaber; heri bl.a. afskrift af kommissionum mv; den foregående kommission - som ikke havde afgivet præcis indstilling - havde afgivet sin beretning under 13. august 1737. Den digre kommissionsbetænkning er ikke gennemgået i enkeltheder. Kommissionens virksomhed afspejler sig tillige i Partikulærkammerets korrespondanceprotokoller. - Ved vurderingen af Lauterups evner som regnskabsfører, må det retfærdigvis anføres at der ikke forekommer nævneværdige antegnelser til hans aflagte Øresundstoldregnskaber; disse var dog også ganske ukomplicerede. I forbindelse med Partikulærkammerets indtægtsregnskaber (hvor Øresundstolden indgik), ses nogen uoverensstemmelse om vekselkurserne, men Lauterup kunne selvfølgelig ikke lastes for den herskende uro på valutamarkedet.

Promemoriets

- (1) TKUA, realia bd 36.
- (2) Kommercekollegiet, dansk-norske sekretariat, Supplikprotokol A, nr 92 & 310; Projektprotokol A, nr 151. - Hos With bemærkes i øvrigt en poetisk åre, som bl.a. fik afløb i »Aarhus-Tids-Fordriv« (ca. 1721), senest genudgivet med kommentarer af Kjeld Elkjær (Århus 1978).
- (3) Indholdsanalysen af promemoriets leder til at dets forfatter må have været ansat på Øresunds toldkammers translation i 1727, men ikke på affattelsestidspunktet; udover With er der tilsyneladende kun én mulighed til, nemlig hans russiskkyndige assistent; han hed Høyer og var siden blevet regimentskvartermester, jf. nedenfor afsnit 12, note 4. - With blev i maj 1738 entlediget fra embedet i Christi-

anssand, med sin fulde gage i pension (1000 rd kurant); de nærmere omstændigheder kan ikke oplyses, så entledigelsen kan såvel være en nådesakt som det modsatte; en gennemgang af brevene til With i Norske registre og tegnelser (Danske cancelli) i årene 1737 - 38 viser ingen misstemninger. I 1746 blev With tilbudt, og modtog embedet som stiftamtmand i Viborg, hvor han døde i 1754.

- (4) Kongehusets arkiv, Chr 6., breve til J S Schulin.

Kommissionen

- (1) »Den ÖrSündischen Zoll betreffende Ekspeditiones, ab init. Ai. 1738«, henlagt i TKUA, realia bd 36, sammen med sager der angår forhandlinger med Rusland om Øresundstolden. Denne kopibog omfatter skrivelser fra 11. januar - 18. november 1738; de er tillige indført i Geheimeregistraturen.
- (2) TKUA, Geheimeregistratur; koncept til skrivelsen, incl ekstrakt af promemoriét, er henlagt ved den i note 1 nævnte kopibog.
- (3) TKUA, Geheimeregistratur. Resident Bachoff skulle desuden tage stilling til Kommercekollegiets mindre positive betænkning om hans projekt til en dansk-russisk handelstraktat, jf TKUA, Speciel del, Rusland A II, nr 25.
- (4) ØT, Protokol, 12., 16. & 27. januar 1738; hele sagen forblev »i Hr Lautrups egne giæmme«; skrivelsen af 11. januar findes nu i ØT, korrespondancesager, bd 5, men kammererernes vota og konceptet til svar mangler; den originale svarskrivelse er ikke fundet i TKUA.
- (5) Kongehusets arkiv, Chr 6., breve til J S Schulin. Man må forestille sig at Schulin i denne sag har virket som »hofminister«, dvs som kongens per-

sonlige rådgiver, og uden at sagen har angået civilforvaltningen; som kommissarier udpeges også 2 høje hofembedsmænd, næppe fordi sagen skulle behandles ekstraordinært hemmelighedsfuldt, men fordi ØT nu engang nærmest var en del af hofetaten. Instruks, bestallinger og betænkning har måske aldrig foreligget skriftligt, men af det følgende fremgår dog at man førte en kommissionsprotokol, og at kommissarierne som sådanne skrev breve; i sundtolddirektør Ostens journal over indkomne breve (på bindet betegnet som »Cassa-Registratura«) findes en afdeling »Von dener Commissariis, der aller gnädigst angeordnet den Commission, Hr Oberhoff Marechal Gram und revisore Clausberg, abeglassene Briefe, und communicirte Königl Resolutiones«; her er ét brev indført, nemlig af 16. marts 1739. I Hof- og militæretatens renteskrivervkontor (RK 2242.) har der blandt de kongelige resolutioner, som nr 333 af 27. august 1738, ligget en række resolutioner om Øresunds toldkammerets forhold, kommuniceret af Gram og Clausberg; i 1760 blev disse afgivet til Københavns civiletats kontor, i hvis arkiv de ikke er fundet.

- (6) ØT, protokol, 10. april 1738, nævner at Faith og Petersen fik ordre til at møde på Frederiksberg den 14., at de rejste henholdsvis den 12. og den 13., og at begge returnerede den 15. I TKUA, realia, bd 36, findes en protokolstrakt af forhørene, punkt for punkt; en del af punkterne i forhøret af Faith er oversprunget; disse udeladte punkter har vel omhandlet de organisatoriske og personelle forhold på Øresunds toldkammer, som kommissionen selv kunne foreslå ændret, og som derfor ikke er meddelt udenrigsforvaltningen. En anden protokoleks-

trakt, dateret 3. juni, resumerer hvad der overlades til udenrigsforvaltningens videre foranstaltning.

- (7) En afskedigelsesresolution er ikke fundet; vilkårene fremgår derimod af en kgl resolution af 2. oktober 1738, hvori der tillægges Lauterup 1000 rd (kurant) i årlig, livsvarig pension; dog skulle pensionen først løbe fra den dag han havde bortfjernet sig og »seinem gantzen Etablissement von Helsingör«; ved en fornyet resolution af 22. oktober fik han dog pension fra afskedigelsesdatoen, den 16. juli, men i begge tilfælde mangler den hyppige tilkendegivelse af at den afskedigede jo kunne få andet embede, og at pensionen herigennem skulle ophøre (Partikulærkammerets arkiv, nr 9, udgiftsordrer nr 60 og 61).
- (8) S st; Schröder fik 500 rd (kurant) på samme vilkår som Lauterup, dog således at pensionen kunne ophøre ved erhvervelsen af andet embede. Faktisk blev der fundet et nyt embede til Schröder nogle år senere; men han undslog sig, med den begrundelse at han ikke kunne dansk (!); jf Grethe Ilsoe, Vejen til embede, s 97 f.

WA von der Osten

- (1) ØT, protokol, 18. juli 1738. Osten og Nummersens bestallinger af 16. juli er indført i Rentekammerets bestallingsprotokol (RK 2212.123). Som kuriosum kan nævnes at Nummersen tidligere havde efterfulgt Schröder, nemlig i embedet som hof-foder-marchal.
- (2) I litteraturen er årsagen til Ostens fald tidligere angivet som »usædeligt levned«; rent bortset fra at sådant næppe kunne kompromittere nogen ved Frederik 5.' hof, har Erik Rasmussen påvist at det usædelige hviler på en tvivlsom oversættelse fra tysk, og at der i

øvrigt bestod grundlæggende uenighed mellem Osten og de ny magthavere om principperne for finanspolitikken (Kurantbankens forhold til staten, 1955, s 98 f).

- (3) Jf afsnit 6 med note 1.
- (4) Ved kommissionens skrivelse til Osten 16. marts 1739 (jf note 5 til afsnit 11) blev der fordret udtalelse om ansættelse af endnu en translator, samt et ungt menneske til oplæring i taksation og russisk; sidstnævnte blev åbenbart sparet, men det fremgår at Osten tilbød translator-tjenesten til regiments-kvartermester Høyer som i sin tid havde været Withs russiskkyndige assistent; Høyer var imidlertid ikke tilfreds med de tilbudte vilkår, og i stedet pegede Osten på den i unåde afskedigede kaptajnløjtnant Lütken, hvis evner og karakteregenskaber han stærkt berømmer i sin forestilling af 25. april; efter nogle måneders prøvetid blev Lütken definitivt ansat (RK, forestillingsprotokol 25. april 1739 og ØT, korrespondancesager, bd 17, org kgl resolution af 15. september 1739). - Ansættelsen af en protokollist var allerede godkendt ved kgl resolution af 25. august 1738 (s st).
- (5) Kravet om regnskabsaflæggelse i overensstemmelse med kammerretsordningen, var til overmål inskærpet i 1739-instruktionens § 5. - Sikkerheden mod *underslæb* beroede på en fuldstændig adskillelse af bogførings- og kasseforretningerne, der udførtes henholdsvis af kammerererne og af direktøren (ved en fuldmægtig). En løbende kontrol skulle i princippet være mulig, ved at sammenholde kammererernes månedsekstrakter til Rentekammeret med direktørens månedlige indbetalinger til Partikulærkassen; det var forudsat i instrukserne

at der skulle »gøres rent bord« hver måned; men da klarerhusene nød kredit, kunne balancen først nås i årsregnskabet; der førtes ikke løbende kontrol med de udestående fordringer.

- (6) Akter om bogføring og revision i ØT. korrespondancesager, bd 13.

Diplomatiske tiltag

- (1) TKUA, realia bd 36, lægget »Den Ør-Sundischen Zoll betreffende...«.
- (2) TKUA, Geheimregistratur, reskript for envoyé Lynar i Stockholm.
- (3) ØT, korrespondancesager bd 6, II, Schulins skrivelse af 18. november 1738 med kommunikation af den svenske resolution af 17. oktober.
- (4) S st findes flere eksempler på overvejelser om håndhævelsen af pligten til anmeldelse. I 1745 forekom der et temmeligt groft eksempel på »echapering«, idet 5 skippere splejsede til en bestikkelse af kvartermesteren på vagtskibets chaloup. Effektive foranstaltninger blev først truffet da man fra 1770-erne lod færgefolkene optræde som privat, ducørlønnet vagtværn; approberet blev det ved 1776-instruksens § 14; en skærpet mulkttering mentes ligeledes at have en gunstig virkning. Fra 1784 fulgtes en helt fast praksis, fastsat ved kgl resolution, - men ikke publiceret.
- (5) Johannes Petersen indberettede tilfældet direkte til Clausberg, dvs til kommissionen, - udenom de lokale autoriteter. Instruks for envoyé Niels Griis 14. juli 1738 i TKUA, Geheimregistratur. Jf ØT korrespondancesager bd 23.
- (6) Ekstrakt af Generalstaternes resolution af 29. okt 1738 i ØT korrespondancesager bd 3, II.

Det russiske problem

- (1) Hovedkilderne til skildringen af forhandlingerne med Rusland er ordrene til Bachoff i Geheimregistraturen, hans indberetninger (TKUA, Speciel del, Rusland B 61), samt de sagligt henlagte sager herom (TKUA, Speciel del, Rusland A II, 25, lægget vedr en handelstraktat med Rusland 1739 - 41) og om Øresundstolden (TKUA, Almindelig del, realia bd 36). - Af pladshensyn afstår jeg for en detaljeret dokumentation af dette begivenhedsforløb, hvis udenrigspolitiske side demonstrerer et ypperligt diplomati fra russisk side. Petersborg var Bachoffs første post; han blev vistnok en habil diplomat, med tiden.
- (2) Den britiske ønskeseddel blev overleveret den danske Londongesandt med skrivelse af 28. marts 1740; den nederlandske fulgte med Nederlandenes Petersborgresident Schwartz' promemoria til det russiske hof af 21. maj/ 1. juni 1740, og meddeltes Bachoff i afskrift; begge ligger i TKUA, realia bd 36.
- (3) Reskriptet i TKUA, Geheimregistratur; s st 26. april 1740, begæring af kammererernes betænkning.
- (4) Bachoffs reaktion, se indberetninger af 29. juli/ 9. august og 2./13. august 1740. - Ostens betænkning af 21. juli 1740 i TKUA, realia bd 36; den er baseret på 2 promemoria af henholdsvis translator Petersen og translationskontrollør Lütken, se ØT korrespondancesager bd 5 under 18. oktober 1740. Det har givetvis været translationskontrolløren en sand fornøjelse at blotlægge kammererernes bummert.
- (5) Det britiske ruslandskompagni (se note 2), havde anført at de hidtidige 40 styver pr 1000 archin, svarede til 2¾

- % ad valorem; dvs en værdiansættelse på 1455 styver pr 1000 archin. Den af Osten foreslåede sats på $\frac{3}{4}$ styver pr stykke á 50 archin svarer til 15 styver pr 1000 archin, altså så nær 1 % som muligt.
- (6) Reskriptet af 18. juli blev straks den 23. juli tilbagekaldt gennem Schulins cirkulærskrivelse til Söhlenthal, Griis og Bachoff; samtidig begæredes Ostens betænkning (TKUA Geheimeregistratur). Ostens betænkning i TKUA realia bd 36; jf ØT korrespondancesager bd 5, hvor udarbejdelsen er nærmere dokumenteret.
 - (7) TKUA, Geheimeregistratur.
 - (8) S st; jf i øvrigt »geheimartiklen« i instruksen af 1739 for Øresunds tolddirektør.
 - (9) Konventionen blev til mellem den russiske udenrigsminister Ostermann og Bachoff, se dennes indberetning 2./13. juni 1741. Den danske ratifikation af 21. juli er indført i Geheimeregistraturen, den russiske ratifikation af 21. august (gl stil) ligger i TKUA, speciel del, Rusland A II, 25. - I konventionens artikel 2 udtrykkes principiel interesse for afslutningen af en handelstraktat.

Briternes toldsvig

- (1) ØT, Protokol.
- (2) TKUA, Geheimeregistratur.
- (3) Söhlenthal har ikke ry for at være den mest energiske diplomat den danske udenrigstjeneste har haft, jf Dansk Biografisk Leksikon.
- (4) TKUA, Geheimeregistratur.
- (5) TKUA, Speciel del, England B 98, gesandtskabsrelationer 1740-41, indberetning af 8./19. juli 1740.
- (6) Ostens betænkning i TKUA, realia bd 36.
- (7) TKUA, Geheimeregistratur, kgl reskript til Söhlenthal »...wie du die rechte Meinung Unseres beregten Rescripti vom 25te Julii 1738 in etwas zu verfehlen scheinst...«.
- (8) Jf Söhlenthals indberetning 19./30. september 1740.
- (9) ØT, Protokol. Bemærkesesværdige hændelser skulle i henhold til instrukserne protokolleres; kriteriet er unægtelig vilkårligt, og protokolindførslerne kan i hvert fald ikke danne grundlag for en statistisk redegørelse af toldsvigens omfang. Der er i disse Ostens første år som direktør flere eksempler på efterindførsel og undladt indførsel af hændelser som kendes andetstedsfra. Det var helt normalt at besvigelserforsøg som opdagedes under ekspeditionen, blot førte til udfærdigelse af en mere korrekt angivelse. En hyppigere protokollering af forsøg på svig, siger således kun noget om administrationens tilbøjelighed til at protokollere.
- (10) ØT. Günthers hovedindtægtsbog 1741, fol 275.
- (11) S st, fol 294.
- (12) ØT, Günthers hovedindtægtsbog 1742, fol 289, hvor det udtrykkelig angives at skipperen har angivet varerne efter ekspeditionen; jf Faith's hovedindtægtsbog for 1742, fol 322.
- (13) ØT, Faith's hovedindtægtsbog for 1742, fol 328. - I Bang & Korst's Tabeller kan disse 100 stk engelsk klæde genfindes, - som eksport fra Rusland til England!

Bartonsagen

- (1) ØT, Protokol.
- (2) I første omgang var Barton villig til at betale i henhold til forlægget; derimod har klarereren formentlig troet at der

- kunne opnå rabat via de diplomatiske kanaler; jf Lowson til Osten 5. juli 1742 i ØT, korrespondancesager bd 4, II.
- (3) Ostens indberetning er ikke fundet, men indholdet refereres kort i reskriptet af 22. juni (TKUA, Geheimeregistratur).
 - (4) TKUA, Geheimeregistratur, kongeligt reskript til Admiralitetet.
 - (5) Sagen er indført i Søetaten, Admiralitetets justitsprotokol 1722-48. Sagsakterne i Admiralitetsretternes justitssager 1711-42 (gl nr 797), lægget »Over-Admiralitetets Rets Domme 1711-42«.
 - (6) TKUA, Geheimeregistratur, 15. juli 1742, med koncept og indlæg.
 - (7) Aktor, højesteretsprokurator Lowsons brev til Osten ligger i ØT, korrespondancesager, bd 4, II. Ostens promemoria til kongen er uden dato indført i ØT, Vorstell. und Brief- Protocoll de A° 1739, s 36-44; det er ikke fundet andetsteds.
 - (8) En væsentlig del af Geheimekonseillets sager vedr Bartonsagen ligger i TKUA, Speciel del, England A III, sager vedr opbragte skibe. Titleys protest ligger i notarialkopi tillige i justitssagen; hans betoning af sagens principielle umedholdighed, på bekostning af spørgsmålet om Bartons konkrete skyld, blev behændigt udnyttet i Lowsons procedure.
 - (9) TKUA, Geheimeregistratur.
 - (10) TKUA, Koncepter og indlæg til Geheimeregistraturen, ad 17. august 1742.
 - (11) TKUA, Geheimeregistratur, 21. juli 1742.
 - (12) TKUA, Geheimeregistratur, 30. juni og 14. juli 1742.
 - (13) Approbationen blev givet ved kgl reskript af 17. august; i Geheimeregistraturen er ganske vist påført »NB dieses Rescript ist nicht abgegangen«, og i Koncepter og indlæg ligger originalen gennemskåren; imidlertid fremgår det af begivenhederne at reskriptet faktisk udtrykker kongens vilje; den er måske i stedet, af forsigtighedsgrunde, meddelt retten mundtligt?
 - (14) TKUA, Geheimeregistratur, 1. september 1742, Schulin til Osten og Overadmiralitetet, samt til Titley og Söhlenthal.
 - (15) ØT, Protokol, 3. og 5. september 1742. Jf Günthers hovedindtægtsbog for 1742, fol 301, 3. september 1742, at der også beregnes Barton føring; - benådningen var fuldstændig!
 - (16) ØT, Protokol, 13. og 14. oktober 1742; jf Günthers hovedindtægtsbog, fol 310, 13. oktober, at der var tale om en helt normal ekspedition.
 - (17) TKUA, Speciel del, England B 99.
 - (18) TKUA, Geheimeregistratur, 3. november 1742, Schulin til Söhlenthal. - At Titley var i bedste overensstemmelse med sin regering, kan man forvisse sig om ved at læse deres korrespondance (kopi i Rigsarkivets Danicafilm, arkiv nr 600, Public Record office, London). - I øvrigt blev Bartonsagen senere taget op igen af Titley, nemlig da han efter tronskiftet i 1746 indleverede en fortegnelse over eksempler på dansk misligholdelse af 1670-traktaten; Osten leverede en omstændelig imødegåelse og sagen blev selvfølgelig afvist (Geheimeregistraturen 7. februar 1747; konceptet ligger sammen med sagens øvrige akter i TKUA, Speciel del, England A II, 29), - Endnu i slutningen af 1770-erne, da translationskontrollør Lütken som meget gammel mand videregav sine erfaringer til en ny direktør, erindrede han Bartonsagen som noget ganske ekstraordinært (ØT, Geheimeråd Numsens papirer, beretning u d).

Toldhistoriske Noter

»De danske tollere mangler Opdragelse og Høflighed«

Det følgende stykke er tilsendt af vicetold-inspektør V Hardt i Kalundborg. Han har i sin tid fået det fra en kollega, men er ikke i stand til at meddele nærmere oplysning om den omhandlede hændelse, eller dens eventuelle følger.

Der klages over publikumsbetjeningen overfor danske tysklandsarbejdere og tyske borgere ved toldkammeret i Gedser. Klagen er stilet til statsminister Buhl, og året må derfor være 1942.

Toldvæsenet har fået den til udtalelse, og i første omgang har man nok fået sig et billigt grin over klagens ubehjælpssomme form; siden har man moret sig med at tilbagevise klagepunkterne i en fuldendt bureaukratisk stil. Men i baggrunden har der måske alligevel ligget en lille gnavende uro? For at Værnemagten på et eller andet tidspunkt ville påtage sig sine »angehøriges« sag?

For at lette læsningen er klageskriftet brudt op i afsnit, ligesom der er indføjet opholdstegn (/ og //). Navne er anonymiseret.

Her Statsminister Buel.

Jeg tillader mig herved at henvende mig til den ærede Statsminister angaaende en Sag med det Danske Tolvæsen i Gesser den 1/6 med toget afgang København 11 Ur Formiddag da vi havde passeret Nykøbing kom Tolvæsenet med i Toget, da de kom til min Kupe udtalte Tolleret til os alle 6 pasasere/er der nogen af de Rejsende som har anset en deres Personlige ejendele eller Fødevare til mere en 24 Timer (der var ikke talle om nye eller brugte ting eller vor gamle de skulle være)//og da jeg havde min Kone med/er vores tøj i fælles Kufferter/det var han indforstaaende med.

Saa begyndte eftersynet//den første havde i sin Kuffert en Pakke til en anden her nede, som han skulle senne naar han kom over Grensen,//han sporte vad der var i, viste vedkommende ikke,// den fik lov og gaa igennem/uden den blev pakket op,// saa kom turen til annet Her, han havde et Par nye brune Sko, gik også igennem uden paatalle,//trede og fjerde var ikke noget

No. 5 var min Kone/var heller ikke noget, og en Taske med Smort mad ville han ikke se

Saa kom Turen til min Kuffert, var heller intet, men han fik opmærksom paa 4 kveteringer, et Par Sko til 4½ Kr. en Læderspalt Taske, 18½ kr., et Brugt Dame-armbansur 50 Kr. + 5 Skat/et par Damehansker 4 Kr.//han sporte om det var vad vi havde med.

Handskerne har min Kone paa/og har brugt i 14 Dage/og Uret er Brugt og er vis bemærket på garentisedlen/og Tasken var ogsaa i 14 Dage Brugt til Indkøb af vad vi i de 14 Dage har levet for,// han ville da lige lægge Kveteringerne tilbage i Kufferten,

Da Tolasistenten kom/saa han Kviteringerne og henvende sig til min Kone om det var hindes/og da hun ikke forstaaer Dansk bad jeg ham om at talle Tysk,//da vrænget han ordet tysk og med et par Øjne, der varslet alt ondt/man kunde se paa Manden han led minst af 42 Grade Feber af Engels-syge/og strags skulle min Kone viseteres/og da han kom ind med hende til den Kvindelige medhjælper falt hans Ord grundig, men det hjalp ham ikke, der var ikke noget//saa maate jeg der ind/det var ogsaa grundig/men ogsaa med magert resultat.

Igen Kufferten ind for anden gang//først rodet han rundt i den som en

Gris i sit Ædetru/og da ikke det hjalp tømte han hele indholdet ud paa sædet.

Saa kom turen til min Kones taske med Maden. Støkke for støkke blev rodet igenem af hans snavset Fingere, men uden resultat, //da holt vi i Gesser, han tog da min Kones taske, Ur og Hansker og forsvant sporløst.

Jeg stod da der med vores mishandlet tøj og Mad og maatte Pakke det hele om //det var det danske tol eneste i Verden der tillader sig det //jeg har rejst det meste af Evropa rundt, men har aldrig været udsat for det //har Tollere taget noget op af min Kuffert/har de altid pakket det ned igen, men det kender danske Tollere ikke/for de mangler Opdragelse og Høflighed.

Jeg henvænde mig da til Politiet for at hænte vores Pas/og for at beklage mig over den behandlingsmaade fra Tolleren/og for den uvilkaarlig maade de tollet, //en kune medtage en Pakke til en ubekent som maaske indholt 200 Dameure, og en anden kan tage et par nye Sko, men min Kone, som havde den fejl at hun var tysk født, hindes skulle alt røves fra.

Men det skulle jeg jo aldrig have klaget over, for nu skulle det være dyrt, nu skulle jeg betale 35 kr. i mult, og da jeg ikke havde Pænge paa mig, kunne jeg jo ikke betale, //men fik saa den trussel at jeg kunne blive der til Pengene var skaffet //

Men da jeg saa ville hente min Kone og vores Kuffert, blev han mere elskværdig, tilbød mig og ordne det/saa jeg kunne engang betalle de 35 Kr./vis jeg kom til Danmark igen/og maaske er det til den tid glemt, //men det ville jeg nu ikke/for bæret var fuldt nu.

Da fik jeg en Tilsigelse stokket i Haande med de Ord, at han skulle sørge for at jeg blev aresteret første gang jeg ville prøve at pasere den danske Grænse.

Ja Her Statsminister, det er sagens sammenhæng, er det med deres vilje og sam-

tække at den slags pase//og maaske vær Dag har tolleren prosenter af/vad de tager fra folk, man skulle jo tro det, ellers kunne de aldrig være saa nidkær i thjensten.

Siste aar var jeg ligeledes vidner til at den samme Tolasistent forlangte/en Mand skulle tage et par Sko af Benene og trække i et par gamle/og han saa heller aldrig nogen sko mere.

Som forhold kan selvfølgelig ikke vedvare//her blant Danskerne har der været paa tale og senne en Henvendelse til de tyske Myndigheder/om at faa samme Orlovsbetælinger som den Tyske Værnemagt/og vad der her under//for vi der Arbejder hernede/arbejder jo ogsaa under den tyske Værnemagt, men selvfølgelig var det jo bedre om den Danske regering kunne ordne saa forhold selv.

Men det lader sig maaske ikke gøre/for jeg sade til den Her Kriminalbethjent/jeg agtet og senne en Klage igennem Konsul Yde, //men da lo han og svaret/nej ham har vi gjort ked af det for længe siden.

Og derfor henvænder jeg mig nu til dem om de kan bringe den sag i orden/saa min Kone faar sine Betalte Vare/som dog kan ses naar Politiet har Kviteringerne. Hanskerne er Købt i Dals Varehus, 5,50 Kr., Tasken Hj. St. Kongensgade og Dronningstværgade 18 Kr., Uret Her Urmager Crestensen St. Annægade 55 Kr., og at de vare bliver her tilsent, /heller til min Søster i København/eller til os selv.

Og faa den slags tyskffjendelig personer væk fra Grænsestederne, de gavner ikke lannet noget/ej heller giver Arbejderne løst til at rejse herved og Arbejde/naar de skal have alle de Kvaller.

Man kan jo bare se forskellen på i Fjor 70.000/og iaar 40.000 er her//bliver det son ved/vare det vist ikke længe/at Tyskland kan levere Kul og Koks til Danmark//det var dog best saalang det kan gaa af frivillighedens Vej.

Bedere var det/de blev opmontret til at Rejse her ned/vor man altid er bleven behandlet ordenlig og imødekommende/er jeg da i vært fal i de 8 Aar jeg har været her, 5 Aar før Verdenskrigen 1917 og nu i 3 Aar.

Nu beder jeg Statsministeriet undskyldte at Brevet er langt, men det er jo nødvendigt

og forklare saa udførlig som muligt. Paa forhaan vil jeg takke Statsministeren/vis de vil være venlig og tage dem af Sagen.

Ærbødigt

Hansen

»Den gamle grænse - set på postkort«.

Der er nu gået et års tid siden Toldhistorisk Selskab udsendte »Den gamle grænse - set på postkort«. I den forløbne tid har jeg modtaget en del henvendelser fra interesserede læsere. Især er toldassistent Aage E Hansen, Kruså, fremkommet med mange oplysninger. Derfor finder jeg det på sin plads, at videregive disse oplysninger.

Side 16.

Gendarmerne er fra venstre Søren Jørgensen, Hans Karl Hansen og Jens S. Holt.

Side 19.

Dateringen af kortet er fejlagtig. Dette fremgår tydeligt af grænsespærringen, der kun eksisterede under Første Verdenskrig. Gendarmen til venstre er Johan Frederiksen.

Side 27.

Herren i vognen er forpagteren på Sottrup C.M. Mackeprang. Den danske gendarm nærmest grænseskiltet er Jens Vilhelm Hausmann.

Side 28.

Gendarmen til højre i billedet er Peter Smith - kaldet »Lille Smith«.

Side 31.

Toldofficerterne (med de smalle huetresser) er fra højre Leopold A. Christensen, H. Johansen og i baggrunden under uret K.V. Hansen.

Side 35.

Gendarmen med den opknappede våbenfrakke er Jacob Jacobsen.

Side 40.

Gendarmerne er fra venstre Anders Jensen, Christian Jürgensen Hattesen og Søren Christensen Juhl.

Side 51.

»Grænsebommen« er set fra det tyske toldsted ved Baunsgård. Gendarmen med hånden på bommen er Jørgen Madsen.

Side 52.

Den danske gendarm til højre i billedet er Peder Jensen.

Side 54.

Gendarmen helt til højre er Jens Christian Jensen.

Side 65.

Grænsestenen har nr 59. Denne var placeret ved Holte.

Der er endnu mulighed for at købe bogen ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab.

Jens Bruhn

Toldhistorisk litteratur

Antikvariske studier 3 (Fredningsstyrelsen. 1979, 237 s, ill, kr 120,00) indeholder en række artikler om fortidsminder og bygningsbevaring, bl a en artikel af *Claus M. Smidt* om »Præstø toldkammerbygning« (s 191-198).

Claus M. Smidt beskriver kort toldkammerets bygningshistorie, idet der drages linjer til nogle forudgående byggerier (1846-1848), hvor der opførtes toldkammerbygninger i Bogense, Middelfart, Køge og Stege efter en slags typetegning af arkitekten N.S. Nebelong. En lokal tømrermester Otto Hermann Pries leverede tegningerne til Præstø toldkammerbygning, der i 1852 - med få ændringer - godkendtes af den kgl. bygningsinspektør P.E.I. Kornerup. Artiklen er illustreret med tegninger eller fotografier af de nævnte lokaliteter.

Fra Ribe Amt 1979 (Historisk Samfund for Ribe Amt. 1979, 230 s, ill.) indeholder bl a en artikel af *H.K. Kristensen* »Fra konsumtionen i Varde« (s 409-422).

H K Kristensen meddeler i denne artikel træk af konsumtionsforvaltningen i Varde fra indførelsen af denne afgift i 1657 til dens ophævelse midt i 1800-tallet. I korte rids eksemplificeres konsumtionsforvaltningen ved Varde toldsted, nemlig opkrævnings- og kontrolmetoder, redskaber, bygninger, de personalemæssige forhold og tjenestens organisation, samt det væsentligste: indtægter og udgifter. I artiklen er der henvisning til andre toldhistoriske bidrag af H K Kristensen, både i »Fra Ribe Amt« og i ZISE.

Gunnar Jakobsen og red.

Generalforsamling

Toldhistorisk Selskab afholder ordinær generalforsamling onsdag den 18. juni 1980, kl 16.00, i Direktoratet for Toldvæsenet, Amaliegade 44, København, med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Beretning om virksomheden i 1979-1980.
3. Regnskab for 1979 - 1980.
4. Valg af bestyrelsesmedlemmer.
5. Fastsættelse af kontingent.
6. Indkomne forslag.
7. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen bydes de fremmødte på en forfriskning.

Bestyrelsen

Inde i bladet

Knud Jensen: Rundt omkring på Københavns toldbod i mellemkrigsårene	3
H K Kristensen: Ribe Lærred	18
Jan Kanstrup: Svigagtig angivelse (II)	25
Toldhistoriske noter	60

Adresseændringer

Husk at meddele flytning, — også indenfor toldvæsenet til *Toldhistorisk Selskab*,
Amaliegade 44, 1256 København K.

Toldhistorisk Selskabs publikationer

Zise 1978, nr 1 - 3, 35,00 kr.

Zise 1979, nr 1 - 3, 36,00 kr.

Jens Bruhn: Den gamle grænse - set på postkort,
1978, 34,50 kr, medlemspris 23,00 kr.

Jens Bruhn: Toldboder - set på grafiske blade,

1979, 39,50 kr, medlemspris 29,50 kr.

Publikationerne kan bestilles ved henvendelse til
Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 Kø-
benhavn K.